

ԱԼ.ԱՐԱՔՍՄԱՆ

ԳՅԱԶԲԵԼ

ԼԵՌԱՆ

ԳԱՂՏՆԻՔԸ

ՀԱՅԴԵՏԼՐԱՏ

891.99

2867

U-85

U-85 | Upmptu Smt. B.

~~Agony in the Garden~~

47

ԱԼԵԿՍԱՆԴՐ ԱՐԱՔՍՄԱՆ

891-99-93

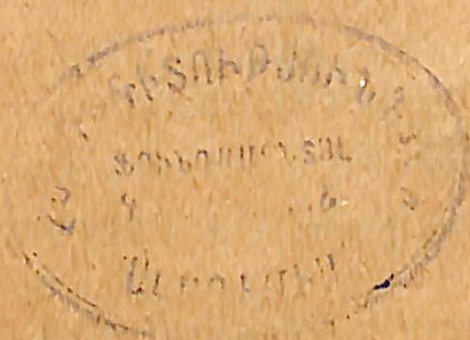
Ա-85

ՄԱՌԿԵԼՈՒԹՅՈՒՆ 1981 թ.

ԳՅԱԶԲԵԼ
ԼԵՌԱՆ
ԳԱՂՏՆԻՔԸ

ՎԻՊԱԿ

~~1987~~
A 5216

Հ Ա Յ Պ Ե Տ Ղ Ր Ա Տ

ՀԼԿԵՄ ԿԿ ԿԻՑ ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱԺԻՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1946

Պատանի քրեացողներին. խնդրում են ձեր սպավոր
թյուններն ու ցանկություններն այս վիպակի մասին ուղարկեցե՛ք
ինձ հետևյալ հասցեով—Երևան, Գրողների Տուն:

ՀԵՂԻՆԱԿ

А. АРАКСМАН
ТАЙНА ГЯЗБЕЛА
(На армянском языке)
Армгиз, Ереван, 1946 г.

1. ՍՄԱՌԸ ԶԱՆԳԵՉՈՒՐՈՒՄ

Տաք և գեղեցիկ ամառ էր:

Վաղուց է այսքան շատ կանաչ ու ծաղիկ չէր եղել այստեղ: Իսկ անտառներում այնքան վայրի ընկույզ, կաղին ու մխարենի կար, որ տեղացիներն ամեն առիթով այդ մասին էին հիշատակում: Իսկ մերկամարմին, սրագագաթ լեռնաբեկորներն այնպես էին տաքանում արևի կրակից, որ օրվա վերջին անկարելի էր նրանց ձեռք տալ, ասես շիկացած էին:

Միայն Գյաղբել սարի արոտավայրերն էին, որ անընդհատ շոյվում էին մեղմանուշ քամու անտես ձեռքերով: Սառնորակ ջրերի երակներն էին խայտալով հոսում այնտեղ և տիրում էր մի երանավետ անդորրություն: Սարը բարձր էր, այնքան բարձր, կարծես կարելի էր հեծնել իջ-

նող ամպերին ու նրանց վրա սահել, հեռո՛ւ, հե-
ռո՛ւ, դեպի անիմանալի հեքիաթ աշխարհներ:

Ահա այստեղ, բարձր Գյազրելի կանաչ ա-
րոտներում, գարնանից մինչև ուշ աշուն ժամա-
նակավոր բնակություն էր հաստատում Տ. գյու-
ղի կոլխոզի անասնաբուծական ֆերման: Մի
բանի ամիս այստեղ շարժում էր, կյանք, ուրա-
խություն, բառաչ, մայուն, երգ, պար, սրնդի
մեղրածոր հնչյուններ...

Ապա գերեզմանային ամայություն, երբ հո-
վիվները, ֆերմայի աշխատողները, կովկիթները,
խնոցի հարողները, անասնաբույժը և մյուսները
Գյազրելից իջնում էին տուն... Գորշ ամպերի
կայծակների և հետո սառը, ճերմակ ձյան թա-
գավորությունն էր սկսվում այնտեղ, սոված գայ-
լերի իշխանությունը, մինչև գալիք ծաղկազարդ
գարունը:

Մեր պատմության հերոսները՝ Սոսիկն ու
Բենիկն այս տարի առաջին անգամ էին բարձ-
րացել Գյազրել: Հաջողությամբ ավարտել էին
դպրոցական քննությունները, փոխադրվել հա-
ջորդ դասարանը և բարձրացել իրենց մայրերի
մոտ: Մայրերը կովկիթներ էին, իսկ իրենք ոչ-

խարների ու այծերի մի ամբողջ հոտ էին արածեցնում: Սոսիկն ու Բենիկը հասակակիցներ էին, նշաձև սև աչք-ունքով, կլորիկ այրված դեմքերով: Տարբերվում էին նրանով, որ Սոսիկը խարտյաշ էր և իր ընկերոջից մի երկու մատ բարձրահասակ:

Գյազբելի վրա ոչ ոք իրեն այնքան երջանիկ չէր զգում, որքան Սոսիկն ու Բենիկը: Նրանց համար այստեղ ամեն ինչ հրաշալի էր, հեքիաթային: Ամբողջ օրը, լուսածեզից մինչև երեկո լինելով բաց երկնքի տակ, նրանք հմայվում էին բնության փոփոխական, բազմազան երևույթներով: Իսկ այդ երևույթները նման չէին այն ամենին, ինչ նրանք տեսել էին ներքևում, իրենց գյուղում, նրա շրջակայքում, նույնիսկ խորհրդավոր ու մոլայլ անտառի գրկում: Ահա թե ինչու նրանց անսովոր աչքի համար այստեղ ամեն ինչ հրաշք էր, անմեկնելի ու գեղեցիկ:

Լուսաբացին, գրեթե ամեն ժամանակ Գյազբելը ծածկված էր լինում մշուշի մի հսկա շղարշով: Այդ այն պահին էր, երբ գյուղում եղած ժամանակ Սոսիկն ու Բենիկը լեռը չէին տեսնում: Նրբեմն մշուշն այնքան թանձր էր լինում,

որ անհնար էր լինում իրար նշմարել: Ապա մշտ-
շի միջից թափանցում էին արևի առաջին շողերը:
Նրանք տարօրինակ փայլ ունեին: Երեխաները,
երբ ոչխարների և այծերի հոտերն առաջնելը
զգած շարժվում էին, անհամբերությամբ սպասում
էին այդ շողերին—նրանք խոստանում էին լույս
ու ջերմություն:

Օրը բացվում էր և բացվում էին նորաձև
գեղեցկություններ: Մշուշը փարատվում էր և
ինչպես ափի մեջ երևում էր Հայաստան լեռնաշ-
խարհը, յուր վսեմությամբ ու խստությամբ: Սո-
սիկն ու Բենիկը սիրում էին նայել ներքև ու
սքանչանալ: Հեռվում տեսնում էին մի բուռ սեր-
մերի նմանող բազմաթիվ գյուղեր, որոնց թվում
իրենցը, գորգերի նման փուլած խայտաբղետ
դաշտակտորները—հասուն արտերը, բանջարա-
նոցները, այգիները, ծխախոտի հողամասերը,
լեռների ստորոտներին մամուռի նմանող կանա-
չագորշ անտառներն ու վերջապես նրանց ափե-
րին աղմուկով զարնվող, հսկա քարլաբեկորների
հանդիպելիս ճանապարհն անընդհատ ոլորող
Որոտանը: Նրանք, երեխաները, որոնող հա-
յացքներով փնտռում էին ծանոթ վայրերը և երբ

մոտավորապես գտնում էին, խայտում էին, ձը-
շում, աղմկում ու գրավում որոճող անասուննե-
րին, որոնք մի պահ դադարելով ծամելուց, ան-
իմաստ հայացքներով նայում էին ոգևորված
փոքրիկ հովիվներին:

Կեսօրվան մի անսովոր բզզոց էր տարած-
վում շորս կողմը: Կարծես ամբողջ աշխարհի
բզզանները հավաքվել էին Գյազբելի վրա: Բզեզ-
ները, մեղրաճանճերը, ճպուռները մի այնպիսի
երաժշտություն էին սկսում, որ կարծես նվա-
զակցում էին Սոսիկի շվիկին, որն այս ժամին
փշում էր արտակարգ հափշտակությամբ: Իսկ
նվագում էր բավականին վարժ: Նվագում էր
դպրոցում սովորածը՝ երգեր, քայլերգներ, իսկ
երբեմն էլ հարսանյաց պարեղանակներ: Թշներն
էլ ավելորդ տեղն ուռեցնում էր, երևի զուռնաչի
Կիզրանց Արշակին նմանվելու համար: Այս միակ
ժամն էր, որ փոքր ինչ արևն այրում էր, և Սո-
սիկն ու Բենիկը հանելով բաճկոնները, պառկում
էին մեջքի վրա, փափախներով աչքերի վրա
սովեր գցում և երկար նայում երկնքի կապույ-
տին: Նրանք վերհիշում էին աշխարհագրության
ուսուցչի, ընկեր Զաքարի հետաքրքրական պատ-

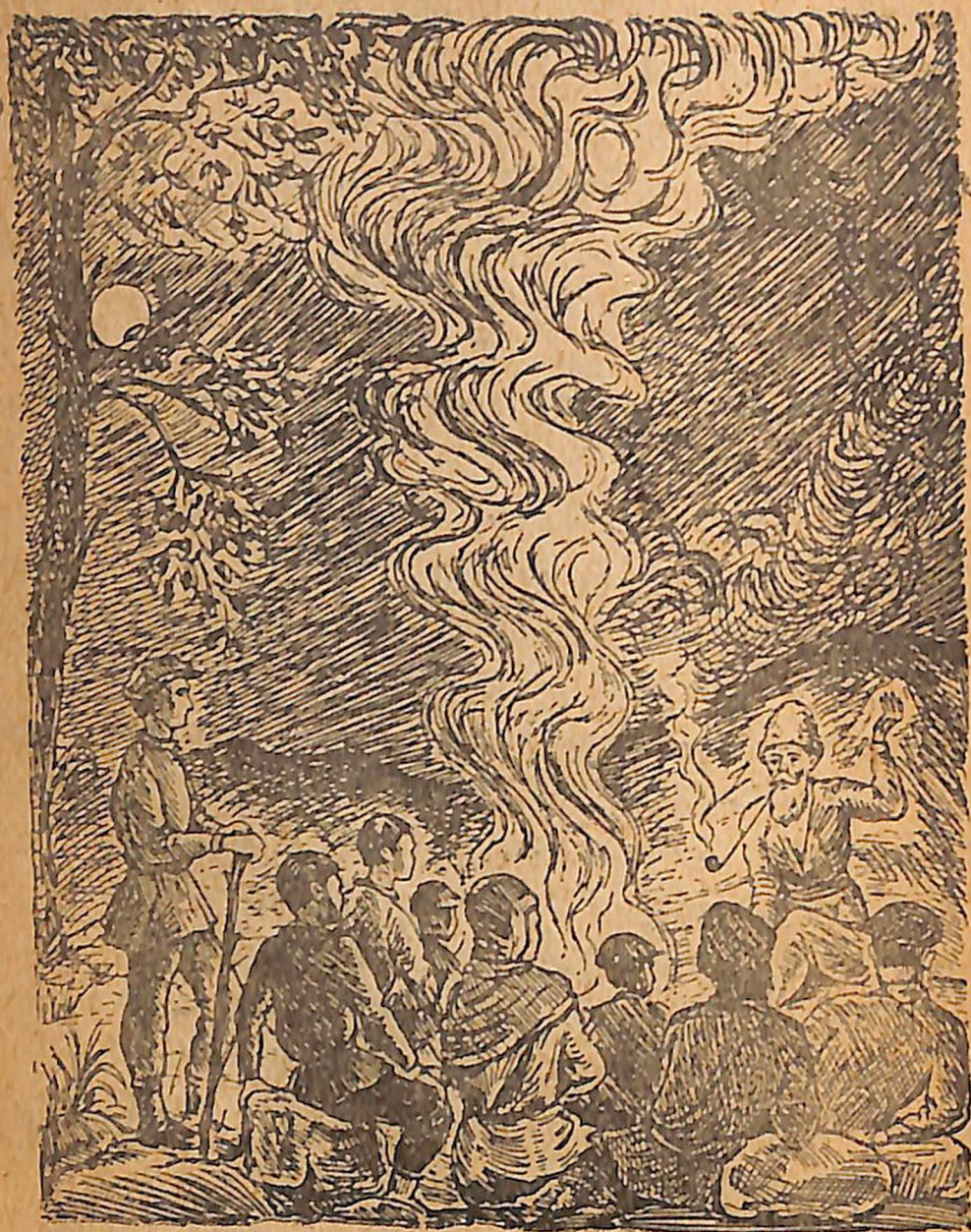
մությունները երկնքի, տիեզերքի, արևի, երկրագնդի, լուսնի և այլ մոլորակների մասին: Ու թրվում էր նրանց, թե հիմա նրանք շատ մոտ են այդ ամենին, շատ մոտ, հարկավոր է միայն մի կախարդական սանդուխք, մի պարան, որպեսզի հասնեն:

Հաճախ նրանց գլխի վերևը, շատ մոտիկից ճախրում էին բազենները, իսկ երբ երևում էին արծիվները, երեխաներն անհանգիստ աղմուկ էին բարձրացնում. լսել էին, որ այդ գիշատիչ թռչուններն ունեն այնպիսի հզոր մագիլներ, որ կարող են մաքի, կամ ուլիկ փախցնել:

Իջնող իրիկունն էլ իր հմայքն ուներ այստեղ: Ամեն ինչ կարմրում էր: Ասես անտես հրդեհների արտացոլումն էր տարածվում: Արևի մայրամուտը սքանչելի էր: Արևը գլորվում էր այնտեղ, լեռների ետև, իսկ այստեղ ամեն բան գորշանում, ստվերանում: Չարմանալի բան, դամփռացու Չալոն սիրում էր այդ ժամին՝ երկար հաջալ: Տխրությունի՞ց, որ մութը տիրում էր, թե՞ ուրախությունից, որ վերադառնալու են իրենց վրանները, դժվար էր որոշել:

Մինչև վերադառնում էին, բոլորովին մթնում

էր: Երեխաներին փարոսների նման գրավում էին խարույկները, որ վառվում էին իրիկնահացի համար: Մթության մեջ բոցկլտող այս կրակներն անգամ Սոսիկի ու Բենիկի համար առանձին գրավչություն ու հմայք ունեին: Հոտը տեղավորելուց հետո նրանց լռաջին գործն էր վազելով, գրեթե գլխկոնծի մոտենալ իրենց վրանի լռաջ վառվող խարույկին, ծալապատիկ նստել նրա լռաջ և անթարթ հայացքներով, մինչև արտասովահար լինելը, երկար նայել ճարճատող բոցազալար ճյուղերին: Թվում էր նրանց, թե այս խարույկները փոքրիկ արևներ էին, իսկ արևի վրա բազում, բազում այսպիսի խարույկներ էին վառված: Ապա նրանց մայրերը՝ Հոռոմսիմը և Հայկանուշը սեղան էին բաց անում: Ուտելուց հետո երեխաներն անհամբերությամբ սպասում էին Բախշի ամուն: Իսկ նա երեկո չէր լինում, որ հերթով չմոտենար խարույկներին, ծանրախոհ չնստեր, չիբուխը չփստացներ ու որևէ հետաքրքրական պատմություն չաներ: Նա զանազան գաղտնիքներ ու ավանդություններ գիտեր Գյազբեկի մասին, անսպառ, մեկը մեկից գեղեցիկ և հետաքրքրական:

Խոսում էր նաև պատերազմից, շարուց, բարուց, խրատներ էր տալիս երեխաներին, բարի գիշեր մաղթում և հեռանում։ Նա ֆերմայի պահակն էր։ Նրան մի հին հրացան էին տվել և որպես փորձված մարդու կարգել գիշերափն պահակ։

Շատ հաճախ Բախշի ամին մխիթարում էր ֆերմայի այն կանանց, որոնց որդիները, ամուսինները, կամ հարազատները ռազմաճակատում էին։

Սոսիկի հայրը և Բենիկի եղբայրը ռազմաճակատում էին։ Վաղուց նրանցից տեղեկություն չկար։ Հոռոմսիմն ու Հայկանուշը հատուկ ջերմությամբ ու սիրով էին շրջապատում Բախշի ամուն, որովհետև նրա ասած խոսքը համոզիչ և հուսատու էր։

Բայց Գյազբեկի վրա միշտ այսպես խաղաղ ու հանգիստ չէր։ Մեկ էլ տեսար իջնում էին սևմութ ամպերը։ Սոսիկին ու Բենիկին թվում էր, թե ամպերը կարող են բռնել, շոշափել, բայց միշտ զգալով պատրանքը՝ հիասթափվում էին։ Իսկապես այդ ամպերը շատ մոտ էին, իրենց գլխին և իրենցից ներքև, բայց ոչ բռնել կարելի

էր, ոչ շողափել: Հենց որ փոթորկի սպառնալիքն
ակնբախ էր դառնում, ինչպես երեխաներին նա-
խապես զգուշացրել էին, հոտը քշում էին քարափ-
ների մեջ ու ծվարում հսկա ժայռաբեւորների
տակ: Ամպերի գոռոցը, կայծակների փայլն ահա-
վոր էր: Թվում էր, թե պատռվել է աշխարհի
կուրծքը և այնտեղից կրակ է ժայթքում: Հապա-
կեց քամին էր բարձրանում և ոռնում... Պա ավե-
լացնում էր տարերքի ուժը, նրա ահեղ մոնչյունը:
Երեխաները, երբ դեռ անսովոր էին, վախենում
էին, հետո սովորեցին, թեև ամեն անգամ դարձ-
յալ կուշ էին գալիս, ու մինչև անձրևի, փոթորկի
վերջը լռելով, չէին համարձակվում նույնիսկ ի-
րար երես նայել:

Երբ ամեն ինչ խաղաղվում էր, ծիածան էր
իջնում և ահեղագուշ աղմուկին փոխարինում մի
սքանչելի անդորրություն՝ երեխաները դուրս էին
վազում պատսպարանից, «ջա՛ն—ջա՛ն» կանչում,
իրար էին գրկում, փաթաթվում խոնավությունն
իրենց վրայից թոթափող ոչխարներին, կարծես
մի նոր երջանկություն էր բացվել:

Սակայն, Գյազբելում իրար հաջորդեցին
դեպքեր, որոնք եկան լրացնելու երեխաների, այս
ամառ ստացած տպավորությունները...

Ահա, այդ խորհրդավոր դեպքերի մասին է,
որ պատմելու եմ ձեզ:

2. ԱՅՂ ՕՐՆ ՈՒՐԱՆ ԷՐ...

Իսկապես, երջանիկ և ուրախ էր այդ օրը
Սոսիկի և Բենիկի համար: Կեսօրին էր, երբ Բե-
նիկը նկատեց, որ ներքևի կաճանով մի հեծյալ
է բարձրանում:

— Սոսի՛կ,— կանչեց նա,— մի նայիր, էն
ո՞վ է...

Սոսիկը նայեց ընկերոջ ցույց տված կողմը:
Լեռնալանջերին տիրող ստվերների մեջ դժվար էր
որոշել հեծյալի ով լինելը: Նրանք անհամբերու-
թյամբ սպասեցին այնքան, մինչև եկվորն ընկավ
արևի շողերի տակ:

— Մխիթարն է... — աղաղակեց Սոսիկը և
տեղից թռավ:

Բենիկն ու Չալոն վազեցին նրա ետևից:
Մխիթարը Սոսիկի եղբայրն էր, կոլխոզի բրի-
գադիրներից, եղել էր ռազմաճակատում, վիրա-
վորվել էր և այժմ վերադարձել աշխատելու: Նա
մի բարձրահասակ, թիկնեղ երիտասարդ էր:

Երեխաներն ընդառաջ վազեցին Մխիթարին:

— Մայրիկն ո՞ւր է... — ձիուց շիջնելով
հարցրեց Մխիթարը, դեմքին մի արտակարգ
ժպիտ:

— Ի՞նչ կա, — հարցրեց Սոսիկը:

— Հայրիկից նամակ ենք ստացել...

Սոսիկն ուրախությունից ճշաց: Էլ չսպասեց,
թռավ ձիուն, նստեց եղբոր ետևում և խթանեց:

— Բենի՛կ, հոտին նայիր, ես հիմա ետ
կգամ...

Եղբայրները հեռացան, իսկ Բենիկի սիրտը
մի տեսակ ճմլվեց: Նա իհարկե ուրախ էր, որ իր
մտերիմ ընկերոջ հայրը կենդանի է և նրանից
լուր ստացվեց: Սակայն նա հիշեց իր եղբորը՝
Արտոյին, որից նույնպես վաղուց ոչ մի տեղե-
կություն չկար: Ինչո՞ւ նրանից էլ լուր չեկավ, ին-
չո՞ւ: Հիմա իր մայրն այս առիթով նորից լաց
կլինի, կտանջվի... Բայց չէ՛, այս լավ է, եթե
Սարո քեռուց լուր եկավ, լանպայման մի օր էլ Ար-
տոյից կգա: Այն ժամանակ ինչ լա՛վ կլինի: Իրե-
նից անկախ, Բենիկի աչքերը լցվեցին արցունք-
ներով: Նա գլխիկոր մոտեցավ լարածող հոտին,
նստեց, գլուխը դրեց ծնկներին և այդպես մնաց:
Իսկ արցունքները վազում էին:

— Ախ, ախպեր ջան, մի լուր էլ դո՛ւ տայիր... — Մեկ-մեկ հառաչում էր նա: Հետո երեսնիվայր ընկնելով սկսեց բարձրաձայն լալ: Ապա՝ քունը տարավ ու քնեց: Արթնացավ, երբ մեկն սկսեց հրել նրան: Տեսավ Սոսիկն է, մեղավորի նման անմիջապես վեր ցատկեց և ուղղեց շապիկը:

— Բա կքնե՞ն... էս ի՞նչ է, լա՞ց ես եղել:

— Ախպորս հիշեցի, — խոստովանեց Բենիկը:

— Մի մտածի, ախպեր ջան, մի օր էլ նա նամակ կգրի: Շուտ արա, հոտը քշենք, քաղաքից թատրոն է եկել...

— Յա՛... —

— Բա՛... Մի ականոցավոր մարդ կա, ասում են փորիցը պիտի խոսա, համ էլ պստիկ, ճստիկ մարդիկ խաղացնի...

— Յա, սուտ է:

— Շո՛ւտ արա...

Բենիկը վիշտը մոռացավ և երկու ընկեր հոտն առաջները գցած շտապեցին քաղաքից եկած թատրոնը տեսնելու:

Հեռավոր քաղաքից Գյազբեկ էր եկել դերա-

սանների, երգիչ-երգչուհիների մի շրջիկ բրիգադ,
սարեցիների համար համերգ տալու: Այն ակնո-
ցավոր դերասանը, որի մասին ասաց Սոսիկը,
տիկնիկավար էր և որովայնախոս, որի արվեստը,
իրոք մեծ բավականություն պետք է պատճառեր
ոչ միայն երեխաներին:

Հյուրերին նախաճաշ տալուց հետո համերգն
սկսվեց: Որպես բեմ ծառայում էր մի բարձրադիր
տափարակ, իսկ «դիտասրահը» փոքր ինչ զարի-
վայրի վրա գտնվող տարածությունն էր: Հողից
դուրս ցցված բազմաթիվ կանաչավուն, չեչոտ
բարերի վրա նստոտեցին ֆերմայի աշխատողնե-
րը:

Երաժիշտները նվագեցին: Մի երգչուհի երգեց
ժողովրդական երգեր: Մի դերասան կարդաց
Հայրենական պատերազմին նվիրված բանաս-
տեղծություններ: Նույն երգչուհին ու երգիչը միա-
սին կատարեցին Անուշի և Սարոյի դուետը: Ապա
պարեցին: Վերջում հանդես եկավ ակնոցավոր
որովայնախոս-տիկնիկավարը: Իհարկե սա ամե-
նից հետաքրքրականն էր: Նա նստեց ծալովի
աթոռակի վրա, ձեռն առավ մի մեծ տիկնիկ, որը
ներկայացնում էր 1944 թվի Հիտլերը և սկսեց

խոսել: Դերասանի բերանը չէր շարժվում, մինչ-
դեռ տիկնիկը ծամածռվում էր, հսկայական բե-
րանը բաց ու խուփ: անում և, ո՛վ զարմանք,
մարդու նման խոսում... Սոսիկն ու Բենիկը զար-
մանքից բերանները բաց էին արել: Նրանք նույ-
նիսկ մյուսաների նման չէին ծիծաղում, այնքան
տարօրինակ էր թվում դերասանի կատարածը:
Այս համարից հետո տիկնիկավարն անհայտա-
ցավ, այսինքն մտավ փոքրիկ շիրմայի հետևը և
սկսեց ղեկավարել, — շունչ հաղորդել փոքրիկ
տիկնիկներին: Նրանք շատ զվարճալի բաներ
կատարեցին. պարեցին, դադանակներով իրար
գլուխ ջարդեցին, մեկը մեռավ, մյուսը դադալ
բերեց և տարավ թաղելու: Մեռածը կենդանացավ
և այն է ներկայացումը պետք է հասներ իր
վախճանին, երբ «դիտասրահում» երևաց Բախշի
ամին հուզված, անհանգիստ:

— Սոսի՛կ, Բենի՛կ, — ամբողջ ձայնով աղա-
ղակեց նա:

Դերասանը շիրմայի հետևից գլուխը հանեց,
ստուգելու համար, թե ով խանգարեց իրեն: Հան-
դիսատեսները բողոքեցին: Իսկ Բախշին անտար-

598
152516

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԲԱԽՏԻՆԻ
ԳԼԽԱՎԱՐՈՒՄ

բեր այս ամենին, մոտեցավ երեխաներին, քաշեց նրանց ձեռքից ու տարավ իր ետևից:

— Ո՛ւր, ո՛ւր...— ձայն տվին այս ու այն կողմից:

Մեջ մտան մայրերը: Բախշի ամին նրանց էլ չպատասխանեց, շարունակում էր իր կոշտ ու չոր ձեռքով քաշել Սոսիկի ձեռքից, իսկ սա էլ իր հերթին քաշում էր Բենիկին: Նրանց ետևից վազում էր Չալոն, որ երևի նույնպես զարմացած Բախշի ամու կոպտությունից, ատամները բաց արած գոմոում էր, փնջացնում ու շարունակում հետևել փոքրիկ տերերին:

Կանգնեցին ոչխարի հոտի առաջ:

— Նայեցեք էրեխաներ...— կարգադրեց Բախշին: Ներկայացումը տեղափոխվեց այստեղ: Բախշուն և երեխաներին բոլորեցին ոչ միայն տեղացիները, այլև քաղաքից եկածները: Ինչ որ արտասովոր բան էր կատարվում:

— Հաշվեք...— նորից կարգադրեց Բախշին: Մինչդեռ երեխաները վախեցած մի պահ իրար նայեցին, հայացքով չափեցին հոտը ու մնացին լուռ:

— Չալիկ ոչխարն ո՞ւր ա... — հարցապնդեց ծերունին:

Բոլորը վրա ընկան և սկսեցին փնտռել: Չգտան: Իսկապես, հայտնի «Չալիկ» ոչխարը չկար: Չալոն մտավ հոտի մեջ, կարծես նա էլ էր փնտռում: Այո՛, մեկ ոչխար պակասում էր:

— Դե, ձե՛ն հանեք...

Սոսիկն ու Բենիկը կարմրել էին: Ոչինչ չէին կարող ասել, որովհետև ոչինչ չգիտեին:

Յերմայի վարիչ Վարդազարը երեխաներին տարավ իր վրանը:

Այսպես վերջացավ ուրախ օրը...

3. ԻՆՉՊԵՍ ՊԱՏԱՅԵՑ

Փաստը կատարված էր:

Մինչև ուշ երեկո կորած ոչխարը փնտռեցին: Վերադարձան ձեռնունայն: Հետքն անգամ չգտան:

Սոսիկն ու Բենիկը կուշ եկած սպասում էին: Նրանց թույլ չտվին որոնումներին մասնակցելու: Անհամբերության մեջ տապակվող երեխաներն աղերսող հայացքով նայում էին որոնումներին՝ վերադարձողներին ու սպասում, որ կլսեն — «գտանք-գտանք»: Սակայն ոչ ոք չասաց, այդ եր-

շանիկ բառը: Նրանք խիստ հայացք էին գցում մեղավորների վրա և հեռանում:

Վարդազարի հարցաքննությունը հետևանք չունեցավ, որովհետև երեխաներն անտեղյակ էին պատահարին:

Հանկարծ Սոսիկը մտաբերեց, որ Բենիկին մենակ թողեց, իսկ երբ վերադարձավ — ընկերը քնած էր: Նա նայեց Բենիկին, ուզեց միտրը հայտնել, բայց զսպվեց, որպեսզի այդ գաղտնիքը ոչ ոք չիմանա: Ըստ երևույթին Բենիկն էլ նույնն էր մտածում, թե չէ ինչո՞ւ այդպես մեղավորի նման էր նայում ընկերոջը:

Բախշի ամին, որին այնքան սիրում էին երկուսն էլ, ծանր խոսքեր ասաց իրենց:

— Բա նամուս չունե՞ք երեխեք... Բա մենք տանջվում ենք, որ մեր հարստությունը պիլու բաժին դառնա... Հա՛, գելն է տարել, գե՛լը... փորսող է տվել, բռնել ոչխարի դմակից ու տարել... Բա դո՞ւք ուր էիք, ա՛, երեխեք... Ուշքներդ տվել էիք քամո՞ւն... էն էլ էսօրվա ուրախ օրը...

— Էլ չեն անի, Բախշի, չեն անի, սխալվել են... — ցավակցորեն վրա էին բերում երեխաների մայրերը, ապա «վաշ ու վիշ» անում:

— Պստիկ ժամանակդ իսկի ոչխար չե՞ս
տվել գիլուն... հարցրեց հովիվ Գասպարը և ծի-
ծաղեց:

Բախշին չպատասխանեց: Մոռյլ հեռացավ:
Երեկոն իջաւ: Խարույկ չվառվեց երկար ժա-
մանակ: Հետո Հոռոմսիմը և Հայկանուշն սկսեցին
պատրաստութիւն տեսնել իրիկնահացի համար:
— Ախր ինչպե՞ս պատահեց, ինչպե՞ս,—բո-
լորի գլխում այդ հարցն էր մեխված:

Վաղուց է այստեղ գայլեր չէին երևացել:
Ապահով էին զգում: Այժմ սպառնալիքն ականերն
էր: Սա դեռ սկիզբն էր, որի հետ կարելի էր
հաշտվել, ավելի տագնապալին այն էր, որ կա-
րող էր շարունակվել: Եթե իսկապէս գայլերի մի
ամբողջ ոհմակ է լույս ընկել, ի՞նչ պիտի անեն:

Խարույկները ճարճատեցին: Բոցերը երկինք
բարձրացան և վարդագույն ներկեցին իրիկնային
մշուշը: Բոլորի ականջը ձայնի էր, արդյոք մո-
տերում չէի՞ն թափառում հարամիները, սոված
գայլերը, չե՞ն պատրաստվում վաղն ավելի մեծ
վնաս հասցնելու կոլխոզին:

Վաղդազարը եկավ հայտնեց, որ Սոսիկն ու

Բենիկը կարող են գյուղ վերադառնալ: Հոտը նը-
րանց վստահել այլևս չի կարելի:

Երեխաներն ամբողջ գիշերը չքնեցին: Բենի-
կը լաց եղավ, լուռ, գլուխը խոտերի մեջ: Սոսիկը
նրա ականջին շշնջաց.

— Էդ փորձանքը քնածդ ժամանակն է պա-
տահել...

Բենիկը շանթվածի նման նստեց և մթության
մեջ բռնեց ընկերոջ ձեռքը: Ինքն էլ նույնն էր
մտածել: Այո, քնած ժամանակ, քնած ժամա-
նակ...

— Մարդու բան չեմ ասի, մի՛ վախենա... —
սիրտ տվեց Սոսիկը: Բայց ես համաձայն չեմ
գյուղ գնալ, ամոթ է, կխոսան, կասեն չալիկ
ոչխարը գիլու բաժին տվիք ու հե՞տ եկաք... Արի
վարդազարին խնդրենք...

Այդպես էլ վճռեցին: Եվ միայն ուշ գիշեր-
վան, իրենց վճռից փոքր ինչ հանգստացած քուն
մտան:

Արթուն էր միայն ծերունի Բախշին, որի
գլխից այնուամենայնիվ չէր հեռանում ծակող
միտքը:

— Ախր ո՞նց պատահեց... Ու կռթնած հրա-

ցանին նայում էր խավարի մեջ, կարծես իր հարցի պատասխանն էր փնտռում: Նրա ոտքերի տակ ննջում էր հսկա գամփռը, իսկ խարույկը շարունակում էր ճարձատյունով լափել շորացած ճյուղերը:

4. ՆՈՐ ՀԱՆՆԵՆՈՒԿ

Վարդազարը բարի էր, ընդառաջ գնաց երեխաների խնդրին, թողեց, որ մնան յայլայում, բայց այնուամենայնիվ հոտը նրանց չվստահեց: Սոսիկն ու Բենիկը առայժմ բավարարվեցին դրանով:

Նրանք շարունակում էին քնից վեր կենալ նույն ժամերին և նախանձով էին նայում հովիվ Գասպարին, որին հանձնարարված էր իր հոտին խառնել նաև Սոսիկի ու Բենիկի հարյուր գլուխ ոչխարն ու այծը: Մի քանի օր հետո նրանք սկսեցին դաշտ գնալ Գասպարի հետ: Չալոն էլ անբաժան էր: Գասպարն օգտվելով հանգամանքից, երեխաներին զանազան հանձնարարություններ էր տալիս. մոտիկ ձորակից ջուր էին բերում, Սոսիկը շվիկ էր նվագում, Բենիկը հոտից հեռացող

շարաճճի աշօների հտեից էր ընկնում ու հետ
բերում: Մի խոսքով ինչ որ Գասպարի մտքով
անցներ՝ կատարում էին:

Կատարում էին, սակայն «չալիկ» ոչխարին
չէին մոռանում: Մի ծանրություն կար նրանց մա-
տաղ սրտերին, մի մտահոգություն երբեմն կընճ-
ռոտում էր նրանց պայծառ ճակատները:

— Բա նամուս չունե՞ք, երեխեք... — շարու-
նակ նրանց ականջին հնչում էր Բախշի ամուսնա-
խատինքը:

Այսպես անցավ մեկ շաբաթ: Կատարված
դեպքը մոռացության տրվեց: Եզրակացրին, որ
պատահական գալ էր լույս ընկել, կշտացավ ու
չքվեց, գնաց ուրիշ սարեր: Բախշին դարձավ ա-
ռաջվա նման բարեհամբույր: Երեկոները խա-
րույկի առաջ շարունակում էր պատմություններ
պատմել, խրատներ կարդալ:

Մի գիշեր սարսափելի քամի բարձրացավ:
Բոլորն արթնացան: Քիչ էր մնում վրանները պո-
կեր-տաներ: Սոսիկն ու Բենիկը լսում էին քա-
մու վայունը և աչքերը լայն բացած նայում վրա-
նի անկայուն պատերին, որոնք առագաստի նը-
ման փքվում ու ճոճվում էին:

Հանկարծ քամին բերեց շների կատաղի հա-
ջոցի ձայներ: Հաջն անսովոր էր: Սոսիկն ար-
մունկով հրեց Բենիկին, որը նոր էր քուն մտել:
Վերջինս ըստ իր սովորության անմիջապես ցատ-
կեց, նստեց իր աեղում:

— Ականջ արա, — ապաց Սոսիկը:

Բենիկը լսողությունը սրեց: Իսկապես, յայ-
լայի բոլոր շներն արթնացած մի այնպիսի հաջ
էին բարձրացրել, որ խլացնում էին քամու ոռնո-
ցը:

— Գելեր չինե՞ն... — ենթադրեց Բենիկը:

Սոսիկը վեր կացավ, հագավ բաճկոնակը:
Բենիկը հետևեց նրան:

— Չալո՞, Չալո՞... ձայն տվեց Սոսիկը ի-
րենց շանը, որ սովորություն ուներ քնելու, կամ
վրանի առաջ, կամ երեխաների ոտքերի տակ:
Չալոն չկար: Ըստ երևույթին շտապել էր մաս-
նակցելու շահաջին:

Երեխաները նոր էին դուրս եկել վրանից,
երբ պարզ լսեցին հրացանի կրակոց: Ո՞վ կարող
էր լինել, եթե ոչ Բախշի ամին: Սակայն ի՞նչ
պատահեց, ինչո՞ւ կրակեց:

— Հա՛յ, հարա՛յ, հասե՛ք, հասե՛ք... — նո-

րից քամու թևերով եկավ մի սրտապատառ աղա-
ղակ:

Սոսիկն առանց երկար-բարակ մտածելու
նետվեց ձայնի կողմը, իսկ Բենիկը շփոթությու-
նից ուշքի գալով ներս վազեց վրան, մթության
մեջ գտավ երկու շամփուր և նորից դուրս թռավ:

— Ո՞վ է... Բենիկ... Ո՞ւր... — ձայն տվեց
մայրը:

— Գելե՛րը, գելե՛րը — դրսից պատասխանեց
Բենիկը և վազեց Սոսիկի ճանապարհով:

Ֆերման ոտքի կանգնեց: Քնահատ մարդիկ
նախ իրար էին հարցնում, թե՞ ինչ է պատահել,
ապա անորոշության մեջ վազում էին Բախշի ա-
մու պահակատեղը: Եթե հրացան էր կրակվել,
նշանակում է դեպքն պետք է այնտեղ կատար-
ված լիներ:

Բախշի ամին երեխայի նման վազվզում էր
ու անընդհատ կրկնում.

— Հասե՛ք, հասե՛ք...

— Գե՛լ էր, Բախշի, հարամի է՛ր, Բախշի, —
հարցնում էին այս ու այն կողմից:

— Հասե՛ք, հասե՛ք... — շարունակում էր
ծերունին, կարծես ցնորված:

— Բա գիլու ետեից մարդ կհասնի՞, — ասաց
Դասպարը:

— Ինչի՞ կրակեցիր, Բախշի...

— Տեսա՞ր գելերին...

— Մե՞կ էր, թե սուրու էր...

Եկավ Ֆերմայի վարիչ Վարդազարը: Խափա-
րում դժվար էր ստուգել, թե անասուններին վնաս
հասել է՞ր, թե ոչ: Այդպես խոնվեցին մինչև լու-
սաբաց: Քամի էր, ցուրտ, բայց ոչ ոք չվերա-
դարձավ քնելու: Բենիկը շամփուրներից մեկը
հանձնեց Սոսիկին և նրանք իրենց լիակատար
զինված զգացին:

Լուսաբացին ստուգեցին տեսան, որ հիմա էլ
մի այծ է պակսում:

— Ախր ի՞նչ տեսար, մի պատմիր Բախշի:
ամի, — հարցրեց Վարդազարը:

— Որ ասեմ բան տեսա, հոգուս մեղք՝ կա-
նեմ, — հուզմունքից դողացող շուրթերով խոսեց
ծերունին: Էն լսեցի, որ Դեվիկս (խոսքը գամփոի
մասին է) հաջալով ծուլ եղավ, սկսեց բերան
պատռելու չափ հաջել... Բոլոր շներն իրար
եկան... Ասի գել է, ուղեցի կրակել, հրացանն էլ,
սրա մերը չմեռնի, չկրակեց... Դեվիկս թռավ

առաջ, մեկ էլ վնգստալով ետ փախավ... Կրակե-
ցի... էս է. մնացածն էլ դուք գիտեք...

Դեմիկը չկար: Ենթադրեցին, որ գայլերը
փախցրել են: Բայց քիչ հետո նրան դտան մի
քարի տակ անշնչացած: Գլուխը շարդված էր:
Ինչպես կարող էր գայլը շան գլուխ շարդել:
Գաղտնիք էր: Մի՞թե գայլեր չէին: Հապա ո՞վ:
Մա ըդ էր: Ի՞նչ գործ ունեւ մարդն - այս ամալի
վալլում, Գյաղբելի ահավոր քարափների ու ձո-
րերի մեջ, բաց երկնքի տակ, բնության արհա-
վիրքին ենթակա: Իսկ շո՞ւնը... Գուցե պատահա-
բա՞ր է գլուխը շարդվել: Ինչպե՞ս պատահաբար...
Հանելուկը մնաց հանելուկ:

Ամբողջ յայլան մտահոգվեց: Սոսիկն ու Բե-
նիկը նույնպես ընկան մտատանջության մեջ:
Բարձրագագաթ Գյաղբելում տիրեց մի տեսակ
ռազմական դրություն:

Վարդազարը ժողով կանչեց, խոսեց այն
մասին, որ հարկավոր է աշալուրջ լինել, զգույշ,
ցերեկային և գիշերային հերթապահություն սահ-
մանել: Հանելուկների պոչը պետք է գտնել, կծի-
կը քանդել:

Գասպարն առաջարկեց սարիցն իջնել, վե-

բաղառնալ գյուղ: Նրան միացան մի քանի կանայք: Մեծամասնությունը դեմ դուրս եկավ: Ֆեռմայի աշխատանքներն ու պլանները կապված էին արոտավայրերի հետ, ոչ մի դեպքում զիջել ու նահանջել չէր կարելի: Հարկավոր էր միացյալ ուժով գտնել վնասների պատճառը և ոչնչացնել:

Մշակվեց աշխատանքային ծրագիր:

Սոսիկն ու Բենիկը մեջ ընկան, խնդրեցին, որ իրենց գիշերային հերթապահ նշանակեն: Ծածաղեցին: Վարդազարը համաձայնվեց կարգել նրանց ցերեկային հերթապահների օգնականներ: Նրեխաներն այդ բանի համար էլ գոհ մնացին: Առանձնապես ծանր դրության մեջ էր Բախշի ամին: Մեռած էր—թաղված չէր: Մի շաբաթ առաջ ինքն էր նախատում, այժմ իրեն էր համարում նախատինքի արժանի: Ամենից ավելի խուսափում էր Սոսիկից ու Բենիկից, իսկ սրանք հակառակի պես հետապնդում էին ծերունուն:

— Բան չկա, Բախշի ամի, հարամուն կգրտենք, կգտնենք... մխիթարում էին երեխաները խեղճ ծերունուն:

Բախշին լուռ էր, ինքնամփոփ, մռայլ... Նա հանդիսավորությամբ փոս փորեց, թաղեց գամ-

փրոհին: Թաղմանը ներկա էին Սոսիկն ու Բենիկը: Բախշին նույնիսկ արտասվեց, ապա երկար նստած հողաթմբի մոտ իր երկար շիբուխն էր փստացնում:

5. ԱՆՅԱՅՏԱՅԱՅԱՎ...

Օրերն անցան, առանց հիշատակության արժանի որևէ դիպվածի:

Բախշի հետ կատարված դեպքի հաջորդ օրը ֆիրմայի վարիչ Վարդազարը սարից իջավ, գլուղ գնաց, կատարվածի մասին հայտնելու և միջոցներ ձեռք առնելու համար:

Սարում հսկողությունը եռապատկվեց: Բոլորն զգաստ ու զգոն էին: Ով ինչով կարող էր «զինվել» էր: Հարամի էր, թե ավազակ, հարկավոր էր պաշտպանել կոլխոզի սեփականությունը: Բոլորը հասկանում էին, որ ժողովրդական ունեցվածքի պահպանումը օգնություն է ռազմաճակատին, Կարմիր Բանակին:

Սոսիկն ու Բենիկն իրենց ցերեկային հերթապահությունը կատարում էին շամփուրներով: Ծայրերը քարի վրա սրել ու փայլեցրել էին, ամ-

րացրել գոտիներից և այնպես հպարտ էին քայ-
լում, կարծես գեներալի թուր էին կախել: Նրանք
չգիտեին, որ իրենց հերթապահությունը ձևակա-
ն է: Ֆերմայի աշխատողներից, օրը մեկը, անկա-
կախության ցերեկային հերթապահ էր նշանակ-
վում: Այդ հերթապահը և՛ երեխաներին էր հըս-
կում, և՛ շրջապատը, բայց այնպես, որ նրանք
չնկատեն:

Սոսիկն ու Բենիկն ամբողջ օրը պտտվում
էին յայլայի շրջակայքում, երբեմն շատ էին հե-
ռանում, մտնում ձորակները, հետամուտ ամեն
մի կասկած հարուցող բանի տնտղում էին յու-
րաքանչյուր քար, թուփ, փոս... Մի շաբաթը
լրանում էր բայց ոչ մի հետք չէին գտել: Ամեն
ինչ խաղաղ էր, հանգիստ, օրերը պայծառ էին,
արևը ջերմ, գիշերներն էլ լուսին...

Մեր հերոսները շատ էին վշտացած, որ ի-
րենց չի հաջողվում ոչ մի հետք գտնել: Ստիպ-
ված զոռ էին տալիս իրենց երևակայությանը,
երբեմն թվում էր նրանց, թե ահա, այնտեղ, այն
ժայռակտորի հետևում մեկը թաքնված է, շարժ-
վում է... Անմիջապես դուրս էին քաշում, «թրե-
րը», մի հարմար դիրք գրավում ու սպասում:

Յրկար էին ապաստում, ապա օիրտ անելով, շընշները պահած մոտենում էին ժայռակտորին: Պարզվում էր, որ ցցված փշածաղիկներ են, որ քամուց օրորվելով ուշադրություն էին գրավում:

Մի քանի օր հետո Վարդազարը վերադարձավ կոլխոզի նախագահ Սերոբի և կոլխոզի պարտիական կոմիտեի քարտուղար Անթառամի հետ: Նրանք տխուր էին երևում: Խուսափում էին հարցերին պատասխանելուց: Իրիկվան դեմ երեքով մտան Սոսիկենց ու Բենիկենց վրանը: Հոռոմսիմն ու Հայկանուշը, որ կովերը նոր կթել, վերադարձել, իլիկ էին մանում, տեղերից վերկացան, խոնարհ գլուխ տվեցին, տեղ պատրաստեցին, որ եկողները նստեն:

— Հը, խե՞ր լինի,— հարցրեց Հայկանուշը, Բենիկի մայրը:

Սոսիկն ու Բենիկը ուշադրություն դարձած նայում էին կոլխոզի նախագահին: Կարծում էին արդեն տեղեկություն կա ոչխարների հափշտակության մասին:

— Արտոյից լուր ստացանք,— ծանրությամբ սկսեց Սերոբը:

Հայկանուշն իրեն կորցրեց.

— Արտոյի՞ց... Բալայիցս... Ո՛ւր է... Ի՞նչ է գրում: Վայ թե լավ բան չի գրում, թե չէ կը շնորհավորեիք, յա ծիծաղ կգար երեսներով: Ի՞նչ է պատահել, դե ասեք, մի մաշեք սիրտս...

Բենիկի շունչը կտրվում էր: Սոսիկն էլ անհանգիստ էր: Նա մտավ մօր թևի տակ և սպասողական հայացքով նայեց կոլխոզի նախագահի մոայլ դեմքին:

Լուսթյունը շարունակվում էր:

— Անթառամ ջան,— դիմեց Հայկանուշը արտուղարին,— գոնե դու ասա, դու էլ մեր էս, հասկանաս իմ դրուժյունը:

Անթառամը խոսեց:

— Էսպես է Հայկանուշ ջան, նամակն ընկերն է գրել...

— Ինչի՞... Ձեռք չունի՞, աչք չունի՞,—սրտապատառ աղաղակեց մայրը:

— Գրում է, որ վիրավոր է, հա, ծանր վիրավոր...— հեալով շարունակեց Անթառամը,— վաղուց պառկած է...ու ընկերն է գրում...

— Վա՛յ բալա՛ ջան, վա՛յ... և սկսվեց լաց ու կոծը:

Վարդազարը, Սերոբն ու Անթառամն իրար նայեցին։

— Հայկանուշ քույրիկ, մխիթարվի՛ր, մխիթարվի՛ր... մեր գեղի պատիվը չգցեց... Խեղդված ձայնով մխիթարելու փորձ արեց Սերոբը, — պարծեցիր որ էդպիսի ազիզ տղա ես տվել հայրենիքին։

— Մամա ջան, լաց մի լինի, կլավանա, կգա... արտասուքը հազիվ զսպելով միջամտեց Բենիկը և նույն վայրկյանին շուռ եկավ, որ ներկաները չտեսնեն իր արցունքները։

Մութը որ ընկավ, ամբողջ ֆերման հավաքվեց մի մեծ խարույկի մոտ ու ծալապատիկ նստեցին։ Սերոբը ժողովի էր կանչել։ Խորհրդավոր էր ու լուռ։ Ոչ ոք չգիտեր, թե խոսքն ինչի մասին է։ Սերոբը գրպանից մի թուղթ հանեց, հազաց, ապա խոսեց։

— Ֆրոնտից մեզ նամակ են գրել... Ուզում եմ կարդալ...

Եվ կարդաց.

Գրում էր հրամանատարությունը։ Նա Տ. գյուղի կոլխոզնիկներին պատմում էր իրենց համագյուղացու, մի երիտասարդի քաջության և

անվեհերության մասին: Ո՛վ զորամասը կանգ էր առել: Թշնամին իր ամբողջունից, գնդացրով հնձում էր: Զոհեր շատ եղան: Մի քանի անգամ գրոհի անցան, սակայն անհաջող: Հարկավոր էր շեղոքացնել թշնամու կրակակետը: Եվ մինչ կորոշվեր, թե ով հանձն կառնի այդ դժվարին գործը, մեկը սողաց դեպի կրակակետը: Դա Տ. գյուղի երիտասարդ սերժանտն էր: Նա մոտեցավ կրակակետին, ամբողջ հասակով բարձրացավ ու գոռալով «կեցցե Հայաստանը» մարմնով փակեց գնդացրային կետը: Հետևեց հերոս Մատրոսովի օրինակին: Կրակակետը շեղոքացավ: Ո՛վ զորամասը գրոհի անցավ և հաջողությամբ գրավեց բարձունքը: Հայ հերոսին թաղեցին հենց այդ բարձունքին, բա՛րձր, բա՛րձր... Նա ստացավ Սովետական Միության Հերոսի կոչում: Հրամանատարությունը ջերմ խոսքեր է ուղղում հերոսի ծնողներին ու այն կազմակերպություններին, որոնք դաստիարակել են այդպիսի հայրենասերի:

Սերոբը վերջացրեց:

— Ո՛վ է, ո՛վ է... ձայն տվին այա ու այն կողմից:

— Ո՞վ է .. ինքնաբերաբար աղաղակեց Բենիկը:

— Ոտի կանգնեցեք, ընկերներ, հարգենք մեր հերոսի, Արտավազդ Դրավունցի անմահ հիշատակը...

Հայկանուշը ճչաց... Ուշաթափվեց: Բոլորն իրար խառնվեցին:

.

Առավոտը Բենիկը չկար, անհայտացել էր: Ջարմանալին այն էր, որ Բենիկի հետ միասին նորից անհայտացել էր մի գեր ոչխար: Դրուժյունը բոլորովին լրջացավ: Հարկավոր էր ամբողջ Գյազըբելը ոտքի տակ տալ...

6. ՀԵՏՔԵՐՈՎ

Ի՞նչ պատահեց Բենիկի հետ:

Գիշերն աչքերը չփակվեցին: Մայրը շատ լաց եղավ: Սոսիկն էլ լուռ էր, հետո գլուխը կռիսեց վերմակի տակ ու չիմացավ, քնե՞լ էր, թե խոսել չէր ուզում: Ու երբ ամեն ինչ լռեց, խաղաղվեց, կանայք վրանից հեռացան, մայրն էլ շատ լաց լինելուց ուժաթափ ու հոգնած թմրության մեջ ընկավ, Բենիկն սկսեց մտածել անցածի մասին:

Արտոն սպանվել էր, իր ազիզ եղբայրը...
Իսկ ինքն սպասում էր, որ Սոսիկի հոր նման մի
լուր կուղարկի:

— Ախ, Արտո, ախպեր ջան, էլ քեզ չե՞մ
տեսնի... մրմնջաց Բենիկը, ապա քիթ ու բերանը
բարձի մեջ մխրճելով անձայն լաց եղավ: Խեղդ-
վում էր: Գլուխը բարձրացրեց: Վրանում լուռ էր
ու սարսափելի խավար, միայն դռան արանքից
ներս էր թափանցում լուսնու միայնակ մի ճա-
ռագայթ: Պառկել չէր լինում: Բենիկը զգույշ տե-
ղից բարձրացավ, հագավ գուլպաներն ու շտտիկ-
ները, վերցրեց իր հովվական փոքրիկ մահակը,
ըր միշտ պահում էր անկողնու տակ և ոտքեր
թաթերի վրա վրանից դուրս եկավ:

Դրսում ազատ շունչ քաշեց: Լիալուսինը ո-
ղողել էր ամբողջ Գյազբեկը, մեղմ, դուրեկան
քամին խաղաց Բենիկի ճակատին թափված սև
մազերի հետ: Նա սկսեց քայլել ու մտածել:

— Որ ֆրոնտում լինեի, կգտնեի իմ ախպորը
սպանող ֆաշիստին ու... Ու ի՞նչ կաներ: Կսպա-
նե՞ր: Ոչ, քաշ կտար, կբերեր այստեղ, Գյազբեկ,
կկանգնեցներ լայն բարձր քարին, պահակներ

կնշանակեր իրենց բոլոր գամփռներին, կհավաքվեին ամբողջ կոլխոզով ու դատ կանեին: Դատավորը կլիներ Բախշի ամին: Ու կորոշեին այն քարափից ձորը գլորել: Ինքը Բախշի ամուց կըխնդրեր, որ դատաստանի իրավունքն իր ձեռքը տան: Իհարկե չէին մերժի: Թոկը կգցեր ֆաշիստի վիզը, քաշ կտար քարափի գլուխը, կասեր— «Ես սերժանտ Արտավազդ Դրավունցի եղբայրն եմ... Քո գնդացիին սպանեց նրան...» Ու ոտով կհրեր...

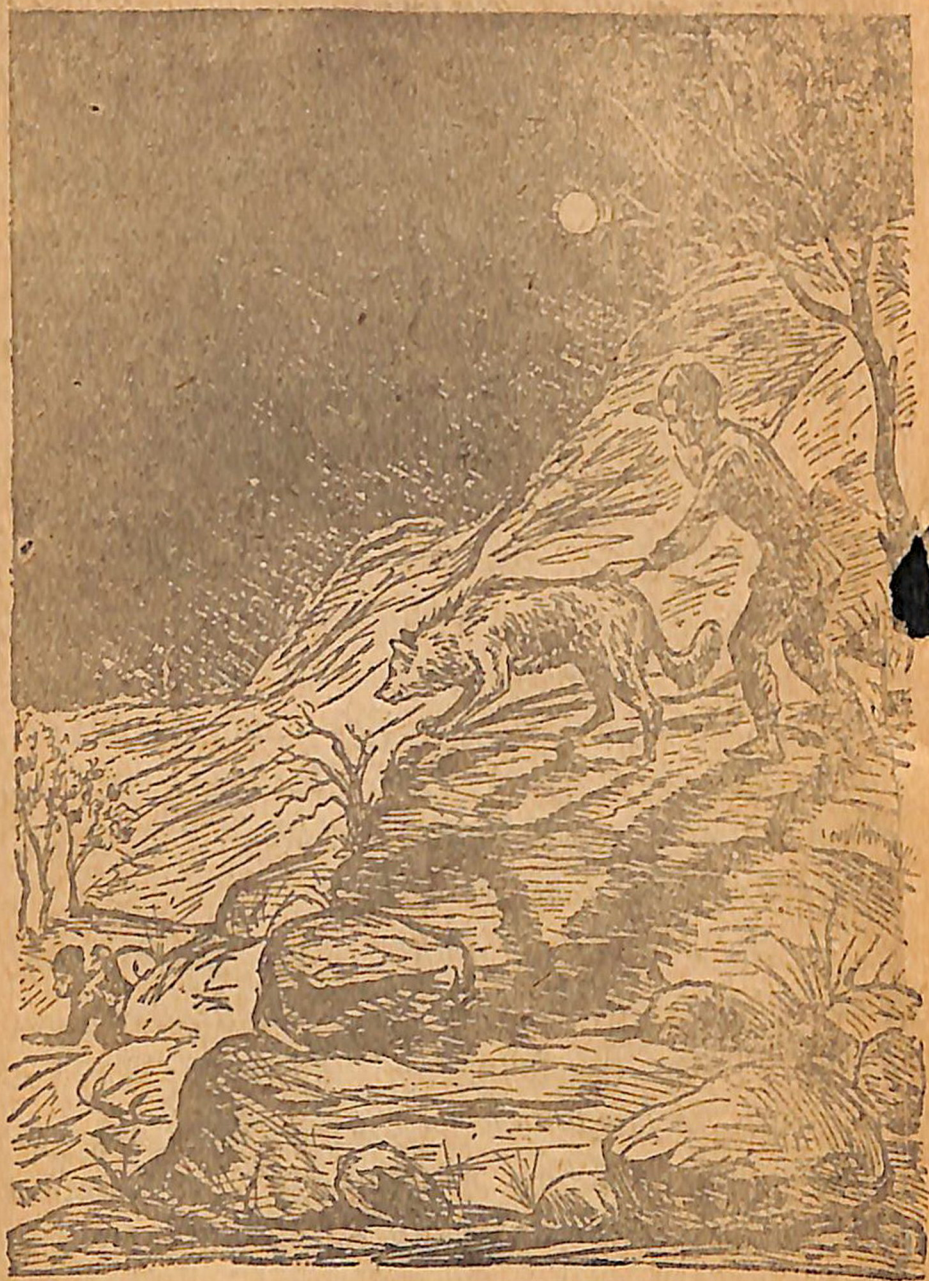
Այսպես մտածելով Բենիկն ահագին հեռացել էր, երբ սթափվեց մի տարօրինակ ձայնից: Նայեց չորս կողմը, բայց ոչինչ չտեսավ: Չորս կողմն ամայի էր, միայն մեծ-մեծ քարակտորներն էին, որ իրենց երկար ու ձիգ ստվերներով կարծես կենդանացել, մարդ էին դարձել: Նրանք զանազան ձևեր ունեին, որ հիշեցնում էին, կամ հսկաների, կամ հեքիաթական արարածների:

Բենիկի մեջքով սարսուռ անցավ: Քրտինքը սառել էր և այժմ դողում էր: Սրտով ուզեց, որ Սոսիկը կողքին լիներ: Ուզեց վերադառնալ հետ, երբ նորից ականջին հասավ նույն տարօրինակ ձայնը, կարծես խոտերի միջով կենդանի էր

շարժվում: Բենիկին մի պահ պաշարեց վախը: Նա անցավ քարերից մեկի ետևն ու թաքնվեց: Հետո էր... Նրան թվաց, թե իրենից ոչ շատ հեռու ընկած քարերից մեկը շարժվեց... Բենիկը հայացքը լարեց, ապա քիչ մնաց ճշար. շարժողը մարդ էր, որի սև ուրվագիծն էր երևում լուսնու լույսի ֆոնի վրա: Կուսցած շարժվում էր ու տնքում, կարծես մի ծանր բան էր քաշում:

— Ո՞վ է, — մտածեց Բենիկը, — մերոնցի՞ց, կն չտա՞մ... Հանկարծ մերոնցից շինի... Ձէ՛, վելի լավ է ձեն չհանեմ: Բա չիմանա՞մ ով է, նչ է ուզում, ո՞ւր է գնում... — Այս մտածենք: Գործի դիմելը մեկ եղավ: Անծանոթ մարդուց որ անհայտացավ քարերի ետևում, Բենիկը տեղից պոկվեց, վազեց նրա ետևից և հենց որ նորից տեսավ, ընկնելով ծնկների վրա սկսեց սողալ: Սողում էր ու մտածում:

— Որ մերոնցից լինե՞ր ինչի՞ էսպես գողի նման պիտի գնար... Չլինի՞ թե... Ու հանկարծ Բենիկի միտքը պայծառացավ. հիշեց իրենց կորուստները, ոչխարների ու այծի հանելուկային անհայտանալը: Ավելի գոտեպնդվեց, աշխատում էր անծանոթին տեսադաշտից դուրս չթողնել: Իսկ

նա սողում էր շատ դանդաղ, դժվարությամբ, երբեմն կանգ էր առնում ու լռության ու խաղաղության մեջ լսվում էր նրա շնչասպառ հեռուցը։ Այժմ Բենիկը պարզ ու որոշ նկատեց, որ անծանոթ մարդը բեռ ուներ, բեռն էլ շարժվում էր, ասես նրա ձեռքից պոկվել, փախչել էր ուզում։ Ու երբ մի անգամ էլ անծանոթ մարդը դադրած կանգնեց, Բենիկը պարզ տեսավ, որ նրա բեռը մի ոչխար էր։ Այժմ ամեն ինչ պարզ էր։

— Ի՞նչ անեմ,— նորից մտածեց տղան,— հավա՞ր կանչեմ... Շների՞ն իմաց տամ... Հանկարծ փախչի... ոչխարը թողնի ու ինքը փախչի... Ա՛խ, ի՞նչ անեմ...

Մարդը նորից շարժվեց և երևի իրեն արդեն ապահով զգալով, ոտի ելավ, ոչխարին գրկեց, որը վկայում էր նրա մեծ ուժի մասին և զառիվայրով սկսեց իջնել դեպի ձորը։ Բենիկի աչքից կորավ։

— Պիտի գնամ ետևից, իմանամ ո՞ւր է գնում... — որոշեց նա ու վազելով հասավ զառիվայրին։

Հափշտակիչն արագ իջնում էր։ Բենիկը հետևեց նրան։ Հանկարծ ոտի տակից մի քար

պոկվեց, որն իր հետ գրավելով մանր քարեր սկսեց գլորվել: Բենիկը վախեցած կուշ եկավ, անշարժացավ, նմանվեց շորս կողմն ընկած քարերին: Մարդը կանգնեց, շուռ եկավ ու հետամուտ նայեց շորս կողմը: Այդպես մի քանի րոպե կանգնելուց և ոչ մի վտանգ չտեսնելուց հետո, ճանապարհը շարունակեց: Իջնելով ձորը նա սկսեց հեռանալ աղմկող գետի—Որոտանի երկարությամբ, դեպի մոտիկ անտառը: Բենիկը որոշեց չիջնել, որովհետև այդ վտանգավոր էր, այլ քայլել վերևից, նրան զուգահեռ և այդպես հետապնդել: Թռչելով մի քարից մյուսը Բենիկն առաջ էր գնում: Գնում էր ու մտածում—«Ահ, հիմա Սոսիկն ինձ հետ լիներ»... Հետո իր ցանկության համար փոշմանեց,—«Ձէ, լավ է, որ մենակ եմ»:

Անտառին հասնելով խորհրդավոր մարդը նորից կանգնեց, նայեց շորս կողմը և փոքր ինչ այդպես մնալուց հետո, ոչխարը գրկած մտավ ծառերի մեջ ու կորավ: Բենիկն աչքերը պատռվելու չափ լայն բացած նայում էր ներքև, ձորի մեջ փոված անտառի մոտ կանգնած անծանոթին: Երբ

վերջինս կորավ տեսադաշտից, Բենիկն արագ սկսեց իջնել ձորն ի վայր:

Նա իհարկե կարող էր ապահով վերադառնալ, մեծերին իմաց տալ, իրեն վտանգի չենթարկել, սակայն այս պահին նա այդ թմենի մասին չէր մտածում: Հետաքրքրությունը քաշում, գրավում էր նրան: Բենիկն արդեն երևակայում էր, թե ինչպես առավոտը Բախշի ամին կհամբուրի իր ճակատը, երբ արդեն բռնած կլինեն գողին (Բենիկն արդեն հավատացած էր այդ բանում): Բոլորը կասեն,— ապրե՛ս Բենիկ, ապրե՛ս, եղբորդ արժանի դարձար:

Այնքան խորասուզվել էր իր այս մտքերի մեջ, որ սկզբում չնկատեց, թե ինչպես ուղիղ իր կողմն է գալիս այն մարդը, որը քիչ առաջ անտառ մտավ: Երբ նկատեց, արդեն բոլորովին մոտ էր և փախչելու, մանավանդ թաքնվելու հնարավորություն չկար: Ուշ էր: Բենիկը քարացած սպասում էր, թե ինչ է պատահելու: Մի ակնթարթում նրա մտքովն անցավ.

— Ա՛խ, Սոսիկ...

.

Մարդը կանգնեց նրա առաջ: Նա երիտա-
սարդ էր բարձրահասակ, հաղթանդամ: Ձեռքերը
դրած ետևին դաժան հայացքով նայում էր երե-
խային:

* * * * *

7. ՄԻ ԹԱԿԱՐԴՈՒՄ ԵՐԿՈՒՍԸ

Բենիկի անհայտանալուց հետո, ամբողջ
յայլան ոտքի կանգնեց: Այլևս չէր հետաքրքրում
ոչխարի կորչելը, բոլորի միտքն ու հոգսը Բենիկն
էր: Մորը, որն այդ օրը հիվանդ էր ու վրանից
դուրս չէր եկել, ոչինչ չհայտնեցին:

Ծնթադրողներ եղան, որ Բենիկը գժություն է
արել, սարից իջել, գյուղ է գնացել: Սակայն
այդ ենթադրությունը ջրվեց գյուղից սարն եկած
կոլխոզնիկ Սարգսի կողմից, որը սայլով կաթնա-
մթերք էր տեղափոխելու գյուղ:

Տագնապը մեծանում էր: Շատ պտույտ ե-
կան, ձայն տվին, շներ գցեցին, օգուտ չունե-
ցավ, Բենիկի հետքը չգտան: Բոլորից ավելի ան-
հանգիստ էր Սոսիկը: Չալոյի հետ նա էլ շատ
փնտռեց: Ամեն անգամ երբ աչքը չէր օգնում,
Սոսիկը ձեռքերը պահած բերանի մոտ, կոկոր-

դում որքան ուժ ունիւր գոռում էր, կանչում—

— էհե՛յ, ... էհե՛յ, ... Բենի՛կ... Բենի՛կ...

Այդ կանչի վրա Չալոն հաջում էր, պոչը խաղացնում ու խելոք հայացքով մեկ նայում տիրոջը, մեկ այն հեռուն, որտեղ կորչում էր Սոսիկի պատանեկան հնչյուն ձայնը։ Մեկ-մեկ Սոսիկին թվում էր, թե իր կանչին անմիջապես հաջորդում էր պատասխանը.

— Սոսի՛կ... իիի՛կ...

Բայց դա խաբուսիկ էր. Սոսիկի կանչի արձագանքն էր միայն։ Երեխան հիասթափվեց։ Սկսեց արտասվել։ Հանկարծ նրա մտքով անցավ մի սարսափելի բան. մի գուցե այն գայլը, որ հափշտակել է ոչխարին, իր հետ է տարել նաև Բենիկին։

Նա վազեց Բախշի ամու մոտ։

Բախշին Սոսիկից հետո յայլայլում երկրորդ մարդն էր, որ ընկել էր ծանր մտածումների մեջ։ Առավոտը հենց որ պարզվել էր ոչխարի կորուստը նա ուղղակի դիմել էր ֆերմայի վարիչ Վարդազարին ու ասել.

— Վարդազար ջան, քեզ մատաղ, երևում ա

շատ հմ ծերացել, ազատիր, սարիցն իջնեմ... Ես
խայտառակվեցի...

Վարդազարը Բախշիին մխիթարելու և հա-
կաճառելու համար խոսք չգտավ: Ստիպված նր-
րան ազատեց գիշերային պահակությունից, միա-
ժամանակ նախազգուշացնելով, որ սարից չիջնի:

Սոսիկը Բախշիին գտավ մռայլ, մտահոգ, մի
քարի վրա նստած, չիբուխը ձեռքին:

Սոսիկը լուռ նստեց նրա կողքին, ուղղակի
գետնի վրա, իսկ Չալոն մտավ Բախշիի ոտների
արանքը և ուզեց գուրգուրվել: Լռությունը երկար
տևեց, կարծես թե ծերունին չէր նկատում նրանց
ներկայությունը: Վերջապես Սոսիկը սիրտ արեց
ու խոսեց.

— Պապի, բա դու ոչինչ չտեսա՞ր, չիմա-
ցա՞ր...

— Դու էիր պակաս, — մրթմրթաց Բախշին ու
ահագին ծովա ներս առնելով, կամաց, կամաց
բեղերի ու մորուքի միջից դուրս տվեց: Եվ հե-
տո, երևի իր խստությունից փոշմանած, դարձավ
Սոսիկին. գլուխս կկտրեմ, թե որ մի բան արժե,
բայց էս գելի բան չէ, էստեղ մարդու մատն ա
խառը, մարդու...

— Մարդո՞ւ...,— զարմացած հարցրեց Սոսիկը ու մտածեց. ի՞նչ մարդ, ինչո՞ւ պետք է մարդը Գյազբեկ գար ու ոչխար փախցնեն... լավ, բա Բենի՞կը...,— ու բարձրաձայն դիմեց ծերունուն,— Պապի, բա Բենի՞կը...

— Բենի՞կը...— ծոր տվեց Բախշին, չիբուխը զարկելով ձեռքի ափին դատարկեց ու լռեց։

Զգալով որ ծերունուց ոչինչ չի կարող իմանալ Սոսիկը հեռացավ ու շարունակեց թափառել։ Այս անգամ վճռեց ավելի հեռու գնալ։

Օրը թեքվել էր։ Մի մեղմ քամի էր սվսվում խոտերի մեջ։ Ահա մի ինչ որ փոքրիկ կենդանի պուկ եկավ Սոսիկի ոտների տակից ու փախավ։ Երևի խլեզ էր, կամ գորտ։ Չալոն ընկավ նրա ետևից, բայց հետքը կորցնելով դժգոհ փնջացրեց ու պոչը խաղացնելով ետ վազեց։ Այստեղ-այնտեղ թռչկոտում էին ծտերը և երբեմն Սոսիկին այնքան մոտ ու համարձակ, որ գայթակղեցնում էին, թե Սոսիկին և թե մանավանդ շնիկին։

Սոսիկը մի պահ մոռացավ իր տրտմությունն ու մանր քարեր հավաքելով բռան մեջ, սկսեց վազվզել թռչունների ետևից, քարահարել նրանց։ Այնքան տարվեց այդ զբաղմունքով, որ արդեն

լրջորեն մտածել սկսեց թռչնորսության մասին։
Հետո նրա ուշադրությունը գրավեցին թիթեռները։
Վերջապես շատ քայլելուց, ու վազվզելուց բոլորովին հոգնած նստեց մի քարի տակ։ Նստելուն պես հիշեց ընկերոջը.

— Ա՛խ, երանի հիմա Բենիկն ինձ հետ լիներ։

Եվ այն է, ցանկանում էր վեր կենալ, որոնումները շարունակել, երբ հանկարծ ուրախությունից ճչաց։ Գիտնին ընկած էր Բենիկի հովվական մահակը. այդ նրանն էր, Սոսիկը լավ էր ճանաչում։ Մահակը ձեռքին՝ շէր վճռում ինչ անել։ Ետ վազել, իմա՞ց տալ, թե շարունակել փնտռելը։ Երեխայական ինքնասիրությունն ու հպարտությունը ստիպեցին նրան ինքնուրույն գործել։

— Գնա՛նք, Չալո շան, գնանք, Բենիկին կգտնե՛նք...

Եվ երեխան ու շունը ճանապարհը շարունակեցին։ Նրանք քայլում էին ճիշտ այն ճանապարհով, որով գիշերն անցավ Բենիկը ու մոտենում էին այն շարաքաստիկ ձորին, որտեղ թողեցինք մեր սիրելի հերոսին։

Հասնելով ձորաբերանին Սոսիկը կանգնեց։
Չալոն անհանգստացել էր, խլշել էր մազոտ ա-
կանջները և քիթն օդի մեջ խրած՝ հոտոտում։
Ապա սկսեց հաջել ու իրեն քարի պես նետեց ձո-
րը։ Սոսիկը հետևեց նրան, բայց որովհետև չէր
հասնում, անդադար կանչում էր.

— Չալո՛, կամաց, Չալո՛... Չալո՛...

Քարերը ոտքերի տակից սահում էին, սայ-
թաքում էր, մեկ-մեկ վայր ընկնում, փշենինները
չանգոտում, արնոտում էին նրա մերկ սրունքները,
սայց այս ամենին անուշադիր Սոսիկը շարունա-
ւում էր վազել, աշխատելով Չալոյին չկորցնել։

Վերջապես հասավ Գյազբելը կանաչ գոտու
նման բոլորող անտառին։ Չալոն մի պահ կանգ
առավ, սկսեց կատաղի հաջել ու մտավ անտառ։
Սոսիկը կռացավ, ապահովության համար վերց-
րեց երկու քար ու նույնպես անտառ մտավ։ Ամեն
ինչ խավարեց։ Երկինքը ծածկվեց։ Ասես կախար-
դական հարվածով գիշեր իջավ։ Չալոն կորավ
ծառերի մեջ, միայն լավում էր հաջոցը։ Սոսիկը
քայլում էր ձայնի կողմը։ Ահ, սարսափ մոռացել
էր, քարերը նրան սրտապնդում էին, թեև հենց
այդ պահին շատ ափսոսաց, որ իր հետ չվերց-

րեց շամփուր-թուրը: Անտառում կողմնորոշվելը
շատ դժվարացավ, մանավանդ հանկարծ Չալոյի
ձայնը բոլորովին կտրվեց: Ուզեց շանը կանչել,
հետո մտածեց, որ այդ վտանգավոր է, լավ է
սուս ու փուս... տիրեց անտառային խորհրդավոր
լռությունը, ուր թվում էր, թե ամեն մի ծառ,
ամեն մի թուփ ու քար շնչում էին, կարող էին
շարժվել, հարձակվել:

Նորից շատ մոտիկից լսվեց Չալոյի հաջը:
Սոսիկն զգաստացավ ու քարերը բռան մեջ սեղ-
մեց: Իսկ այնուհետև ամեն ինչ կատարվեց այն-
պես արագ ու անսպասելի, որ Սոսիկը ոչ քարե¹²
րըն օգտագործեց, ոչ էլ որևէ ձայն կարողացա
հանել:

Ծառերի միջից դուրս թռավ Չալոն, իսկ նրա
ետևից այն անծանոթը: Ամբողջովին զինված
էր: Ուսից կախված էր ավտոմատը. կուրծքը
ծածկված էր խաչաձև կապված փամփուշտակա-
ներով. ձախ ու աջ կողքին ատրճանակներ, ձեռ-
քին էլ ֆիննական դանակ... գլխին մի ճապաղ
փափախ ուներ, ոտներին դիմացկուն սապոգներ:
Երիտասարդ էր, թեև թուփ մորուքն ու բեխերը,

այրված դեմքը նրան նմանեցնում էին բառատուն
տարեկան մարդուն:

Կատաղած Չալոն փորձեց կծել անծանոթին,
բայց սա այնպես դիպուկ աքացի տվեց նրան,
որ շունը կողկոնձալով և կիսահաջ ետ վազելով
դեպի Սոսիկը, չարությամբ շարունակեց նայել
անծանոթ մարդուն:

Սա տեսնելով, որ դիմացի կանգնածը երե-
խա է, դանակը պահեց գրպանում, ապա բամբ
ու կոպիտ ձայնով ասաց.

— Հը', թուլա'... ո՞ւմ ես ման գալիս...

Սոսիկը համր էր կտրել: Նա ոտից-գլուխ
քննում էր անտառաբնակին և չգիտեր, թե ինչ
ասեր:

— Հը, խոսալդ չի գալի'ս... նորից հարցրեց
նա, հոնքերը մոտեցնելով և չար հայացք նետե-
լով երեխայի վրա:

Սոսիկը նորից չպատասխանեց: Ոչ թե չէր
ուզում, այլ պարզապես լեզուն չէր հնազանդ-
վում: Անծանոթի դեմքը կարծես թե նրան ծանոթ
թվաց, թեև այդ պահին ոչ մի կերպ չկարողա-
ցավ որոշել նրա ով լինելը:

— Դիտեմ ում համար ես եկել,— շարունակեց զինվածը.— արի'...

Սոսիկի լեզուն շարժեց: Բենիկին տեսնելու միտքը նրան սթափեցրեց.

— Բենիկի'ն...— հարցրեց:

— Բենիկին... Համա չվախենաս, թույլա...— քմծիծաղ տվեց ավազակը (այդպես սկսեց նրա մասին մտածել Սոսիկը):

Սոսիկը հարցական նայեց:

— Նրա կաշին քերթել եմ, քոնն էլ կքերթեմ, իմացա՞ր: Կարա՞ս, փախիր... փախիր էլի, ի՞նչէլ ես քար կտրել: Գնա յայլային իմաց տուր, որ ինձ տեսել ես, որ գան ինձ բռնեն... հո', հո', հո'...— անբնական կերպով ծիծաղեց անտառաբնակը: Դե, արի', արի', որ չես փախչում, մեղքն իմը չի:

Ավազակը մոտեցավ և իր մեծ թաթով բռնեց Սոսիկի օձիքից: Չալոն նորից կատաղելով հարձակվեց և քիչ էր մնում ավազակին կծեր:

— Ես քո դատաստանը հիմի կտեսնեմ,— ասաց ավազակն ու ֆիննական դաշույնը հանելըն ու ճարպիկ կերպով շան վրա նետելը մեկ եղավ: Դաշույնը խրվեց Չալոյի կողերի մեջ: Սո-

սիկը ճշաց ու մոտ վազեց արյան մեջ կորած շանը։ Սա սաստիկ տանջվում էր, երևի անասելի ցավերից։ Իսկ ավազակը հռհռում էր։

— Կարա՞ս ձեն հանես,— դիմեց նա Սոսիկին,— քեզ էլ նրա օրը կգցեմ։ Ապա մոտենալով շանը, անտարբերությամբ դուրս քաշեց դաշույնը, սրբեց շինելի փեշով ու մտցրեց կաշվե պատյանի մեջ։ Չալոն անկենդանացել էր։

— Վա՛յ, Չալո՛ ջան...— մի քանի անգամ շշնջաց Սոսիկը, թևքով սրբելով արցունքները։

— Սա էն դանակն է, որ ձեր ոչխարների գլուխը թոցնում է...— ավելացրեց ավազակը, ինչ որ հատուկ բավականություն էր, հետո Սոսիկին քաշեց,— գնանք... քու բանը պոծած է։

Սոսիկը կրնդիմանար, եթե նրան Բենիկին տեսնելու հույսը չստիպեր ենթարկվել։ Ավազակը քաշում էր նրա ձեռքից, իսկ նա գլուխը ետ ծռած նայում էր անձնագոհ, խեղճ շանը։ Սոսիկն ուզում էր բարձրաձայն լալ, բայց զսպում էր իրեն, չէր ցանկանում մատնել երեխայությունը, ուզում էր համարձակ երևալ։

— Արի՛, արի՛... անընդհատ կրկնում էր ավազակն ու քաշում Սոսիկի ձեռքից— թուլա՛...

— Կարգին խոսա,— բողոքեց Սոսիկը:

— Պահո, նեղացավ, ներողություն գենե-
րալ... ինչի՞ ես նեղանում, հրեն էն թուլեն քու
ախպերը չէ՞ր, որ քիչ մնաց լաց լինեիր... Դե՛,
դե՛, դե՛,— խստանալով ավելացրեց անտառա-
բնակը,— էլ չսեմ,... քու Բենիկն էլ շատ էր
պատռվում, համա կաշին քերթեցի...

— Մեռել է՞... — սրտապատառ կտրեց նրա
խոսքը Սոսիկը:

— Հո՛, հո՛, հո՛... Կտեսնես...

Ու մտան անտառի խորքը: Սոսիկին թվաց,
թե ինքը հավիտենապես կտրվեց աշխարհից, որ²
էլ ոչ երկինք կտեսնի, ոչ արև, ոչ մորը, ոչ փա-
ռահեղ Գյազբեկը, ոչ էլ այնքան հարազատ յայ-
լան: Ամեն ինչ կորավ:

Երկար չքայլեցին:

Այնտեղ, որտեղ խիտ դասավորված, հաս-
տաբուն և նկուն ծառերն իրար էին խճճված ու
նրանց սաղարթները մի բնական ծածկ էին
ստեղծել, կանգ առան: Ըստ երևույթին դա էր
ավազակի «տունը»:

Սոսիկն աչքերով փնտռում էր Բենիկին:
Փնտռում էր ու վախենում, թե ականատես կլինի

մի սարսափելի բանի: Բայց, բանից երևաց, որ ավազակը պարզապես խաղացել է երեխայի հոգու հետ:

Ծառերի տակը, կապկալած վիճակում ընկած էր Բենիկը: Նա իր խավար լանկյունից առաջինը տեսավ Սոսիկին ու կցկտուր ձայնով կանչեց.

— Սոսիկ...

Սոսիկը նետվեց դեպի նա: Նվ որովհետև ընկերոջ ձեռքն ու ոտը կապված էին, նա սկսեց նրան համբուրել և արագ քանդել պարանի հանգուցները:

— Ի՞նչ ես անում, թուլա... — ոտով ծանր հարված իջեցնելով Սոսիկի մեջքին գոռաց ավազակը:

Սոսիկը ցավից ճչաց: Նա այժմ հասկացավ, որ երկու ընկերով ընկել են մի թակարդի մեջ:

8. ԱՆԾԱՆՈԹԸ ՃԱՆԱԶՎԵՑ

Վրա հասավ երեկոն:

Անտառի խորքում այդ բանն առանձնապես նկատելի չեղավ, միայն ծառերը կորցրին իրենց

մուգ կանաչ գույնը, ձուլվեցին իրար ու դարձան խավարին մերված սև զանգվածներ:

Սոսիկն ու Բենիկը կապկալված ընկած էին իրարից մի քանի քալ հեռու: Նրանք իրար հետ միայն կցկտուր բառեր էին փոխանակում, ավազակը նրանցից չէր հեռանում: Ծալապատիկ նրստած իր «անկողնուն», որը կազմված էր խոտից և ինչ որ կեղտոտ լաթից, մաքրում էր ավտոմատը, ատրճանակներն ու քթի տակ ինչ որ երգ մոմոում: Աչքի տակով էլ նայում էր փոքրիկ կապյալներին: Սրանք հետաքրքրությամբ հետևում էին անծանոթի գործողություններին: Նրանց պակաս չափով չէին հետաքրքրում զենքերը, մանավանդ մասնատված վիճակում: Մի պահ մոռանալով իրենց վիճակը, Սոսիկն ու Բենիկը սկսեցին խոսել զենքերի մասին և տալ նրանց անունները: Վերջապես Սոսիկը դարձավ անծանոթին.

— Քեզ էդքանը որտեղի՞ց...

Ավազակը նայեց նրան, ապա առանց պատասխանելու, արդեն հավաքած ավտոմատի փողըն ուղղելով Սոսիկի վրա, ձախ աչքը կկոցեց, իբր թե ուզում է կրակել:

— Սոսիկ, կրակում է,— աղաղակեց Բենիկը
և սկսեց գլորվել ընկերոջ կողմը։ Ավազակը ծի-
ծաղեց և փողը շարժել սկսեց մեկից-մյուսի
վրա։

— Մե'կ... երկո'ւ...երե'ք...ծոր տալով հաշ-
վեց նա, ու շնիկը՝ քաշեց։ Կրակոց չեղավ, հրա-
ցանում գնդակ չկար, ուղղակի տանջում էր երե-
խաներին։

— Լա'վ, լա'վ, չեմ կրակի, խելո'ք եք... հա-
մա որ ձեզ կարգին չեք պահել, է՛, ձեր բանը
պրծած է։ Սանթրոսից ազատում չունեք։

Ավազակն զգաց, որ իրեն մատնեց, բայց
արդեն ուշ էր։ Երեխաները նրան ճանաչեցին։

Սանթրոսն իրենց գյուղացի էր, մի լոգր ցու-
խոզնիկ, Մելիքի տղան, Բախշիի եղբոր որդին։
Ախր նա ասում էին Ֆրոնտ էր գնացել, ի՞նչ գործ
ունեք այստեղ, ի՞նչ էր ուզում։ Հայտնի էր մի-
այն, որ նրանից վաղուց՝ տեղեկություն չկար։

— Բա դու մեզ չե՞ս ճանաչում,— շարունա-
կեց Բենիկը,— մի գեղացի չե՞նք. ինչի՞ ես մեզ
կապել։

— Շատ լավ եմ ճանաչում երկուսիդ էլ...
Դուք էլ ինձ եք ճանաչում... Դրա համար էլ կա-

պել եմ... Ոտներդ արձակ լինի, հանկարծ կփախ-
չեք, մեղք եք, գլուլլախորով կանեմ,— հանգիստ
պատասխանեց Սանթրոսը և զենքերն սկսեց հա-
վաքել:

— Սանթրոս քեռի, բաց թող տուն զնանք,—
խնդրեց Սոսիկը:

— Քիչ խոսեք,— զայրացած աղաղակեց
Սանթրոսը:

— Բա դու չե՞ս ուզում տուն գալ... Ինչի՞
ես անտառը մտել... Բախշի ամին հրեն յալա-
յում է...— ասաց Բենիկը:

Սանթրոսի դեմքը ցնցվեց: Հուզմունքը ծած-
կելու համար գետնից մի քար վերցրեց ու շար-
տեց երեխաների վրա: Սրանք կուշ եկան ու լռե-
ցին:

Այսպես մնացին մինչև երեկո:

Երեկոյան Սանթրոսը կրակ վառեց ու սկսեց
ոչխարի մսից ընթրիք պատրաստել: Վտանգից
զերծ մնալու համար, քարերի անհավասար կը-
տորներից վառարան էր պատրաստել, որ կրակի
բոցը երկինք չբարձրանա: Նա միսը խոշոր կտոր-
ներով գցում էր կրակի մեջ ու խորովում:

Սոսիկն ու Բենիկը քաղցած էին: Խորովվող

մսի հոտը գոգոնց նրանց ակորթակը և նրանք արագ-արագ թուք էին կուլ տալիս:

— Ձեզ էլ բաժին կհանեմ, ես նամարդ չեմ... ինչքան որ չլինի, ձեր ոչխարն է: Ափսոս հաց չունեմ... քանի՜ ժամանակ է հացի երես չեմ տեսել... — ասում էր Սանթրոսն ու մատներն ալրելով, կրակի միջից դուրս գցում յուղի մեջ ճպճպացող մսի կտորները: Երբ ընթրիքը պատրաստ էր, մոտեցավ երեխաներին և ապահով լինելով, որ սրանք որքան էլ ցանկանան խավար անտառից փախչել չեն կարող, քանդեց կապերը և նրանց մի-մի կտոր միս շալտելով, ինքն էլ նստեց ու գիշատիչ կենդանու նման կրծել սկսեց մի ահագին ոսկոռ:

Ընթրիքը տևեց մի քանի րոպե: Եվ մինչ Սոսիկի ու Բենիկի գլուխներում հղանում էր փախչելու միտքը, Սանթրոսը Բենիկին նորից կապկապեց, իսկ Սոսիկին ասաց հետևյալը.

— Տես ինչ եմ ասում, քանի ես էստեղ եմ, անտառում, դուք էլ ինձ հետ ապրելով եք... Մենակ մարդու համար շատ տխուր է. էստեղ իրար կօգնենք ու կապրենք: Դուք ձեր գեղից, կոլխոզից ձեռք քաշեք...

Վառարանի աղոտ լույսի տակ Սանթրոսը նկատեց, թե ինչպես երեխաներն անհանգստացան:

— Հիմի ձեզնից է կախված, թե որ ուզում եք ձեզ հետ լավ լինեմ, խելոք կացեք, հաշտվեք ձեր վիճակին... Թե՛ չէ էստեղ ձեր վերջն է, Չալոյի օրը կընկնեք:

Սանթրոսը նորից լռեց: Ահավոր լռության մեջ, մոտիկից լսվում էր ինչ որ անորոշ ձայն, որ կրկնվում էր խորհրդավոր միալարություններ: Երևի անտառային որևէ կենդանի էր ձայն տալիս:

— Հա, ինչ էի ուզում ասել... Ես էլ գործ անող չեմ, դուք կաշխատեք, ես կուտեմ: Ինձ հաց է հարկավոր, գինի, աղ... Ոչխարն էլ իր հերթին: Առավոտը Սոսիկ (էլ թույլ չեմ ասի) ճանապարհ կընկնես յայլա... (Սոսիկի սիրտը բաբախեց) ձերոնց կասես անտառ ընկար, ճանապարհը կորցրիր, ուշացար... մի երկու-երեք օրվա հաց, պաշար կգողանաս, կբերես: Ծանապարհը, որ սովորես, մյուս անգամ գիշերով կգնաս, որ մարդ չտեսնի: Ոչխարի որ գնանք,

քեզ էլ հետս կտանեմ... Մենակ՝ մարդու շունչ է կտրվում...

Սոսիկն աշխատում էր թաքցնել ուրախությունը։ Նրան թվում էր, թե Սանթրոսը հիմար է. չէ՞ որ բավական է դուրս գա անտառից, հասնի յայլա, բոլորին իմաց կտա, կգան, կշրջապատեն ավազակին ու կբռնեն։ Նա չգիտեր որ Սանթրոս «քեռին» լամեն ինչ հաշվի էր առել։

— Համա թե որ գնաս ու ետ չգաս,— կարծես թե Սոսիկի մտքերին պատասխանեց Սանթրոսը,— Բենիկին էլ չե՛ս տեսնի... Մի օր, որ ուշացար, է՛, կամ չեկարդ տեղն ու տեղը կսատկացնեմ... Հիմի դու գիտես...

Սոսիկի հույսը բոլորովին կորավ։ Նոր հասկացավ, որ Բենիկի կյանքը կախված է իրենից, չէր կասկածում, որ ավազակն իր սպառնալիքը կիրագործեր։

— Համաձայն ես,— հարցրեց Սանթրոսը։

Սոսիկն անմիջապես չպատասխանեց։ Ասելիքը չէր որոշել։ Եթե համաձայնվեր, և կատարեր Սանթրոսի պատվերը, նշանակում է դառնում էր ընկերակից, եթե համաձայնվեր, բայց չկատարեր Սանթրոսի պատվերը, նշանակում է

պատճառ կդառնար Բենիկի մահվան։ Ավելի լավ էր տեղից չջարժվել, մնալ ընկերոջ հետ, ինչ պատահելու էր, թող երկուսի հետ պատահեր։

— Հը'... ձե'ն հանի... — հարցապնդեց Սանթրոսը։

— Չէ'...

— Ի՞նչ «չէ»...

— Չե'մ գնա...

— Չե'ս գնա...

— Հա', չե'մ գնա...

— Լա՛վ... Ուրեմն ես մեղավոր չեմ։ Մինչև լուսաբաց քեզ ժամանակ, լավ մտածիր... Դանակըն էլ հիմի սրում եմ, որ առավոտը վզներդ կըտրեմ... — ասաց, Սոսիկին նույնպես կապկպեց, ինքը քաշվեց մի կողմ ու երկար ժամանակ, մթության մեջ երեխաները լսում էին դանակ սրելու սարսուռ ազդող ձայնը։

Հետո տիրեց խորը, մեռելային լռություն, ըստ երևույթին Սանթրոսը քուն մտավ։ Իսկ երեխաների աչքին քուն չէր գալիս։

Սոսիկը մտածում էր.

— Ի՞նչ անեմ, որ լույսը բացվի, գնա՞մ, թե չգնամ։

Բենիկը մտածում էր.

— Ի՞նչպես իմաց տամ Սոսիկին, որ համաձայնվի, իմ մասին չմտածի, որ յայլային իմաց տա՝ գան էս վնասակար մարդու հախիցը գան:

Սոսիկը մտածում էր.

— Գնամ, տե՛ղ հասնեմ ու խաբե՞մ, ճշմարտությունը չասե՞մ, ու էդ հերիք չէ, գողությո՞ւն անեմ... Բա հերս որ իմանար ի՞նչ կասեր. չէ՞ր ասի, բալա ջան, ես արյուն եմ թափում, որ դու էդտեղ գողերին ու ավազակներին հաց տաս, պահես, պահպանե՞ս...

Բենիկը մտածում էր.

— Իմ ազիզ ախպերը, որ լիներ, ի՞նչ կաներ... Արտոն կասեր—թող ինձ սպանի էս գարշելին, մենակ թե ընկերն իմացնի գյուղացոց, որ գան, անտառը շրջապատեն ու էս ավազակին բռնեն:

Այսպես առանձին-առանձին երկու ընկերներն իրենց մտքերի մեջ էին: Խավարի մեջ իրար չէին տեսնում, խոսել չէին համարձակվում, մոտենալն էլ կապկալած վիճակով խիստ դժվար էր: Այնուամենայնիվ Բենիկը փորձ արեց: Գլխով հենվելով գետնին, կատվի նման մեջքը բարձ-

րացրեց և այդպես պտույտ եկավ։ Ուղղությունը որոշելու համար գրեթե անլսելի տվեց ընկերոջ անունը։ Սոսիկն անմիջապես որսաց ընկերոջ կանչը և պատասխանեց.

— Էստե՞ղ եմ...

— Թե կարող ես գլորվի իմ կողմը...—ասաց Բենիկը և մի պտույտ էլ գործեց։

Սոսիկն ավելի դժվարությամբ, քան թե Բենիկը կատարեց երկու պտույտ և զգաց ընկերոջ անհանգիստ շնչառությունը։

— Սոսի՛կ...

— Բենի՛կ...

Սանթրոսի պառկած կողմից ինչ որ ձայն լսեցին։ Շնչները պահեցին, որևէ կերպ իրենց չմատնելու համար։ Հետո նորից խաղաղություն տիրեց։ Երևի ավազակը շուռ էր եկել և անկողնու խոտի ճգմվելու ձայնն էր։

— Առավոտը գնա՛, — շշնջաց Բենիկը։

— Զե՛մ գնա... — պատասխանեց Սոսիկը։

— Գնա՛, Սոսիկ... իմ մասին մի՛ մտածիր... ես կազատվե՛մ... դու գնա՛, իմա՛ց տուր...

Սոսիկն այդ մտքից սարսափեց։ Դանակի սրելու ձայնը չէր հեռանում նրա ականջի միջից։

— Լա՛վ կլինի՞, որ նրկուսա էլ... — նորից խոսեց Բենիկը և գլուխը բոլորովին մոտեցնելով Սոսիկի գլխին սկսեց գուրգուրվել, — գնա Սոսիկ ջան, գնա, ազնիվ պիտոնե՞րական խոսք, չեմ վախենում... բա ես իմ ախպոր ախպերը չեմ... Իմ յարածը նրա արածի առաջ ի՞նչ բան է որ... Թե ինձ սիրում ես ախպեր ջան, Սոսիկ ջան...

Սոսիկն արտասովում էր։ Նրա արցունքները թրջում էին և՛ իր, և՛ ընկերոջ այտերը։

— Լա՞ց ես լինում, ամոթ չի՞, — հուզված խոսեց Բենիկը, — հանկարծ որ Սանթրոսը տեսնի, որ լաց ենք լինում, տեղն ու տեղը մեր վիզը կկտրի...

— Արի փախչենք, — առաջարկեց Սոսիկը։

— Չենք կարող...

— Ատամներով թոկերը կկռծենք, ձեռք ու ոտ կազատենք...

— Մինչև որ թոկերը քանդենք, կլուսանա... Չէ, չի լինի, Սոսիկ ջան։ Միակ ճարը քու գնալն է։

Սոսիկը լռեց։ Գլուխը ծանրացել էր։ Այլևս անորոշ դարձավ նրա համար, թե ինչ է անելու։ Բենիկն ընկերոջ լռությունը վերագրելով նրա համաձայնությունը, վերջին անգամ շշնջաց.

— Սոսիկ...

— Հը՞...

— Առավո՛տը...

Ու նորից տիրեց խաղաղությունը: Երեխաները ծանր տպավորություններից այնպես հոգնել էին, որ մոռանալով իրարից հեռանալ, խորը քուն մտան:

9. ԽԵԼՈՔ ԾՐԱԳԻՐ

Լուսաբացին երկուան էլ արթնացան աթոց ուժեղ հարվածներից: Նրանց գլխի վերևը կանգնած էր Սանթրոսը:

— Ուզում եք ձեզ ծառերին կապեմ, որ իրար բռնորո՞վին չմոտենա՞ք, հա՞...,—ասաց նա խիստ սպառնական, ապա դարձավ Սոսիկին,— Հը՛, ոնց որ ասի— գնո՞ւմ ես, թե չէ՞...

Սոսիկը մի պահ տատանվեց, ապա վերհիշելով Բենիկի հետ կայացրած պայմանը, պատասխանեց.

— Լա՛վ...

— Ա՛յ ապրես...— և Սանթրոսն արագ արձակեց Սոսիկի կապերը: Մինչև վաղն առավոտ էկար-էկար, չէկար՝ Բենիկին քերթում եմ, հասկացա՞ր...,— ստուգող հայացքով վերջին անգամ նախազգուշացրեց ավազակը: Սակայն Սոսիկը

զարմանալի ինքնազսպվածությամբ իր մտքերը շմատնեց: Բենիկը, որ ահ ու դողով հետևում էր Սոսիկի ամեն շարժմանը, հանգիստ շունչ քաշեց: Վտանգն անցավ:

Քիչ հետո Սոսիկը ճանապարհ ընկավ: Գնում էր, բայց թվում էր նրան, թե սիրտը մնաց այնտեղ, Բենիկի մոտ... թվում էր, թե ինքն այլևս չի տեսնի սիրելի ընկերոջը: Մի պահ այդ միտքն այնպես ճնշեց նրան, որ կանգ առավ, ուզեց ետ դառնալ, դառն վիճակը ընկերոջ հետ բաժանել: Բայց Բենիկի խորհուրդը նորից սթափեցրեց նրան.

— Չէ', պիտի գնամ, իմաց տամ:

Իհարկե, այժմ այդ է կարևորը: Յայլան վրտանգի տակ էր: Բացի անասունները հափշտակելուց, Սանթրոսը կարող էր մարդ սպանել, ուրիշ վնասներ հասցնել:

Սակայն ինչո՞ւ էր Սանթրոսն այստեղ, ինչո՞ւ էր թաքնվել անտառում և այսպիսի վատ գործերով զբաղվում, մտածում էր Սոսիկը և պատասխան գտնել չէր կարողանում: Նա շտապում էր, գրեթե վազում: Բոպե առաջ ուզում էր տեղ հասնել և ամեն ինչ պատմել...

Իսկ ի՞նչ կատարվեց յայլայում Սոսիկի անհետանալուց հետո: Բարձրացավ մի նոր իրա-
րանցում: Յայլայի բոլոր կանայք գործերը թո-
ղած հավաքվեցին Սոսիկի ու Բենիկի մայրերի
գլխին, և ով ինչպես կարող էր մխիթարում էր
նրանց:

Կոլխոզի նախագահ Սերոբը և Անթառամը,
Բենիկի անհայտանալուց հետո անմիջապես
Գյազբեկից հեռացել էին, որ միլիցիային իմաց
տան:

Գնալիս Սերոբը Վարդազարին նախազգու-
շացրել էր.

— Տես, թե վտանգավոր է, քոչեցեք, գյուղ
եկեք...

Վարդազարը չպատասխանեց: Թեև Ֆերման
իր պլանները կատարել էր, այնուամենայնիվ դեռ
շատ օրեր կային սարում մնալու համար, արո-
տավայրերն էլ հակառակի նման այս տարի այն-
քան հարուստ էին, որ դժվար էր հրաժարվել
նրանցից:

Սակայն Սոսիկի անհայտանալուց հետո
Վարդազարն այլևս համառել չէր կարող: Որոշ-

վեց բոլոր անասուններին կանանց հետ միասին
ուղարկել գյուղ, իսկ տղամարդիկ, թվով տասն-
չորս հոգի, մնան մինչև շրջանից օգնություն գա:

Սկսվեց քոչի աշխատանքը: Տագնապ ու ան-
հանգստություն կար: Շտապում էին: Բոլորին
թվում էր, թե ամեն մի ժամը կարող է բերել մի
նոր անակնկալ:

— Վարդազար ջան, մենք չե՛նք գնա, չե՛նք
գնա... — անվերջ կրկնում էր Հոռոմսիմը, — գե-
ղումը մեր սիրտը կճաքի:

Վարդազարը չգիտեր ինչպես համոզեր երկու
մայրերին:

— Ձեր էստեղ լինել-չլինելը հաշիվ չունի:
Ձար տղերք են, ո՞վ է իմանում անտառ են գնա-
ցել, ճանապարհը կորցրել... Կգտնե՛նք, քեֆներդ
քյոք պահեք...

— Ձե՛, չե՛...

Սկսեցին համոզել նաև կանայք, թե մնալն
իմաստ չունի, թե տղամարդկանց կիսանգարեն,
թե բան չկա, երեխաներին կգտնեն, գյուղ կբե-
րեն: Վերջը կիսահամոզված խեղճ մայրերն ան-
հնազանդ քայլերով հետևեցին քոչվորներին:

Սոսիկը վրա հասավ այն ժամանակ, երբ

յայլան ամայացել էր, մնացել էր մի քանի վրան։
Տեսավ, որ իջնում են դեպի գյուղ, ուզեց վազել
նրանց ետևից, բայց վրաններից մեկի առաջ
նկատեց Բախշին։ Մոտ վազեց։

— Բախշի՛ ամի՛ն...

Ծերունին աչքերին չհավատաց։ Եվ այնպես
շփոթվեց, որ ձեռքից ցած գցեց նվիրական չի-
բուխը ու ապշած նայեց երեխային։

— Այ տղա դո՞ւն ես...

— Ես եմ, ես եմ, պապի՛ ջան...

Գրկախառնվեցին։

Բախշին սկսեց հարց ու փորձը, սակայն
Սոսիկը նախ և առաջ հարցրեց, թե որտե՞ղ է
ընկեր Վարդազարը։

— Վարդազա՛ր... կանչեց Բախշին սարեցու
ուժեղ ձայնով։ Վարդազարը երևաց։ Տեսնելով
Սոսիկին այնպես ուրախացավ, որ քիչ էր, մնում
վազեր, բոլորին ետ կանչեր, կարծես թե ամբողջ
վտանգը վերացավ։

Սոսիկը լաց եղավ։ Երկար լարվածությունն
ու անհանգստությունը մինչև այժմ զսպել էին
նրա պատանեկան զգացմունքները։ Չէր կարո-
ղանում հանգստանալ, կցկտուր բառեր էր ասում,

և անընդհատ հեկեկում: Վերջը պատմեց ամեն բան: Հարվածն զգաց հատկապես Բախշին: Իր եղբոր, Մելիքի որդու այսպիսի հանելուկային հայտնվելը և նրա ավազակային, թշնամական վարքը նրան բուրրովին թեաթափ արին:

— Բա ինչպե՞ս եղավ, որ քեզ բաց թողեց, — հարցրեց Վարդազարը:

— Ասեց կգնաս ինձ համար ուտելիք կրե-
րես, հաց, աղ... Հետո էլ ասեց, թե որ հետ չե-
կար, Բենիկի կաշին կքերթեմ...

Վարդազարը կրծում էր շրթունքները, զգում էր, որ յուրաքանչյուր անզգույշ քայլ կարող էր վտանգի ենթարկել Բենիկի կյանքը: Քիչ հետո տղամարդիկ Սոսիկին շրջապատեցին: Հարցեր էին, որ տեղում էին նրա գլխին: Սոսիկը հազիվ էր բավարարում բոլորի հարցասիրությունը: Այս սկսվեցին խորհուրդները, թե ինչպես վարվել: Վարդազարը նստած մի քարի և գլուխն առած ձեռքերի մեջ լուռ լսում էր, իսկ Բախշի ամին հեռացել էր: Նրա սիրտը ճմլվում էր, նա չէր կարողանում նայել իր համաբոլորացիների երե-
սին, եղբոր որդու փոխարեն ինքն էր ամաչում:

Մտածում էր.

— Յեղով խայտառակ ! արեց... Թե օրենքով
է ֆրոնտից ազատվել, ինչի՞ մեր աչքին չի երե-
վում, տուն չի գալիս... ուրեմն վախ ունի, որ
կբռնվի... ինչի՞... ուրեմն փախե՛լ է... Վա՛յ,
գետի՛ն, պատուվիր ու ինձ ներս ! առ... էնտեղ
արյուն են թափում, հայրենիք են պաշտպանում,
նա փախչի՞... Արտոն իր կյանքը տա, սա իր
փշացած, անպետք կյա՛նքը պահի... Թե՞ ուրիշ
նպատակ ունի... Չլինի՞ գերմանացիներն են ու-
ղարկել, որ մեզ վնաս տա...

Ու խեղճ ծերունին տարամերժ մտքերից
հանգստությունը կորցրեց։ Իսկ այնտեղ, ժողո-
վատեղում, առաջարկներ եղան, որ սպասել պետք
չէ, հենց հիմա գնան անտառ ու տեղն ու տեղը՝
Սանթրոսին բռնեն, որ գնան Բենիկին ազատեն,
որ Սոսիկին էլ պետք չէ թողնել ավազակի որ-
ջը... Բոլորի զայրույթը մեծ էր, ժամ առաջ ցան-
կանում էին մաքրել իրենց խաղաղ աշխատանքը
խանգարողի հաշիվը։

Իհարկե այս առաջարկություններից ոչ մեկն
իրականացնել չէր կարելի։ Սոսիկը հայտնեց, որ
Սանթրոսը զինված է։ Պարզ է՝ հարմար դիրքից
նա բոլորին կարող էր հնձել։ Զենքին զենքով էր

հարկավոր պատասխանել, ուրեմն հարկավոր էր սպասել միլիցիային: Մտքերի փոխանակության ամբողջ ընթացքում Վարդազարը խորհրդածում էր և երբ վերջապես բոլորը լռեցին ու դարձան ֆերմայի վարիչին, թե նա ինչ կարծիք ունի, սա հանգիստ խոսեց.

— Խառնվելու կարիք չկա: Միևնույն է Սանթրոսը գնալու տեղ չունի: Մեր առաջին, խընդիրն է Բենիկի կյանքն ազատել...

— Ճի՛շտ է, ճի՛շտ է, — աղաղակեցին այս ու այն կողմից:

— Դրա համար էլ հարկավոր է, որ Սոսիկը ետ գնա ու Սանթրոսի ուզած մթերքը տանի:

— Ինչպե՞ս, — զարմացած հարցրին այս ու այն կողմից: Սոսիկն անհանգստացած նայեց Վարդազարին:

— Մեզ հարկավոր է ժամանակ շահել, թե որ նա զինված չլիներ, հիմա էլ նրա հախիցը կգայինք, — շարունակեց Վարդազարը, — բայց զինված մարդ է, արժե՞ մի ճիճուի համար մարդ փչացնել... Չարժե: Որտեղ որ է միլիցիան մարդիկ կուղարկի, ու էն ժամանակ Սոսիկին էլ, Բենիկին էլ կազատենք: Հր, ի՞նչ եք ասում:

Մի պահ լռություն տիրեց, ապա խոսեց հո-
վիվ Գասպարը:

— Բա որ մեր, զոչաղ Սոսիկը գնա ու էն ա-
վազակը երկուսին էլ...

— Չէ', չէ'... մեջ ընկավ Սոսիկը,— ինքն
ասեց, թե որ խելոք մնաք ու ինձ լսեք, միասին
կապրենք, ու ես ձեզ ձեռք չեմ տա...

— Ավազակի խոսքին հավատալ չի լինի:

— Էս անգամ հավատացեք,— ասաց Վար-
դազարը,— նրա համար օգուտ է, որ երեխաներն
իր համար աշխատեն, համ էլ մենակությունից
գոժված կլինի, մարդու երես է ուզում տեսնել:

— Խելոք ես ասում, Վարդազար, խելոք,—
աղաղակեցին հավաքվածները:

— Ուրեմն էսպես էլ որոշեցինք, Սոսիկ ջան
քեզ հաց էլ կտանք, աղ էլ, պանիր էլ... Կասես
գողացել ես: Քեզ շմատնես հա՞... ինչ որ ասի—
կլսեք: Քաջ եղեք, էսօր-վաղն օգնության կգանք:

Այսպես խրատեց ու խրախուսեց Վարդազա-
րը:

Սոսիկի համար ծանր էր վերադառնալը,
բայց երբ մտածում էր, որ դրանով օգուտ է տա-
լու, ամեն դժվարություն մոռանում էր:

Իրիկնադեմին մթերքով լի պարկը մեջքին
զցած, Սոսիկը նորից ուղղվեց անտառ։ Նա այժմ
հպարտ էր, որ մասնակցում էր Վարդազարի ա-
ռաջարկած ծրագրի իրականացմանը։ Այդ մտքով
այնպես ոգևորվեց, որ նույնիսկ սկսեց շվշվաց-
նել։ Երևակայում էր այն օրը, երբ սրիկա Սանթ-
րոսը զինաթափ կարվի ու գլուխը կախ, շրջա-
պատված միլիցիոներներով կտարվի արդար, պա-
տիժն ստանալու համար։

Հանկարծ Սոսիկը մտահոգվեց այն հարցով,
թե ի՞նչ ձևով պետք է իրականացվի Սանթրոսի
զինաթափումն ու ձերբակալությունը։ Ավագակը
հեշտությամբ չի հանձնվի, կդիմադրի, նշանա-
կում է կկրակի, մարդ կսպանի... Սոսիկը քայ-
լերն արագացրեց, սկսեց վազել, կարծես շտա-
պում էր այդ մեծ վտանգի առաջն առնելու։ Մի-
թե ինքն ու Բենիկը, ոչինչ չեն կարող անել, որ
արյուն չթափվի, որ սրիկան ավելի հեշտությամբ
թակարդն ընկնի։ Որքան այդ ուղղությամբ միտ-
քը լարեց, անկարող եղավ իր ուղեղի հնարավո-
րություններից ավելի զորեղ բան մտածել և ելք
գտնել։

Օրը գրեթե մթնել էր, երբ տեղ հասավ։

Ամեն ինչ նույնն էր, ինչպես թողել էր: Բենիկը կապկալած ընկած էր գետնին, իսկ Սանթրոսը պառկած էր: Տեսնելով Սոսիկին, զարմացավ:

— Էսքան շո՞ւտ, — հարցրեց նա:

— Հա, Սանթրոս քեռի, — ուրախ պատասխանեց Սոսիկը և առանց նայելու Բենիկի կողմը, որ հանկարծ իրեն չմատնի, ուսից իջեցրեց պարկը և դրեց ավազակի առաջ:

— Բերեցի՞ր...

— Բերեցի...

— Ա՛յ ապրես, զորանա՛ս... խելոք տղա ես եղել, — աչքերը փայլեցնելով ասաց Սանթրոսն ու քիթը մտցրեց պարկի մեջ, ստուգելու համար, թե ինչ է բերել երեխան:

Հենց այդ պահին Սոսիկը հնար գտավ նայելու ընկերոջ կողմը, որը լարված նրան էր հետևում: Սոսիկը գլխով արեց, ուզեց հասկացնել, թե ամեն ինչ կարգին, է, Բենիկը ժպտաց:

— Հա՛... բա օրը ցերեկով ո՞նց գողացար, ո՞նց եկար, մարդ չտեսա՞վ, հարցնող չեղա՞վ... — Կասկածելով հարցրեց Սանթրոսը:

Սոսիկը, որ Վարդազարի կողմից այդ հարցի

համար նախապատրաստված էր, անմիջապես պատասխանեց.

— Ախր յայլայում մարդ չի մնացել, վախից քոչել-գնացել են...

— Յա՛,— զարմացավ Սանթրոսը,— ոչխար-մոռխար տարե՞լ են:

— Ամեն ինչ տարել են, մնացել են մի քանի տղամարդ:

— Տղամարդիկ ինչի՞ են մնացել:

— Որ վրանները, ինչ կա-չկա հավաքեն ու իրենք էլ գեղ իջնեն:

Սանթրոսը մռայլվեց, նրան դուր չեկավ այս նորությունը: Ոչ թե այն բանի համար, որ վտանգ էր տեսնում, այլ որ ժամանակից շուտ զրկվում էր սնունդ հեշտ ձեռք բերելու հնարավորությունից: Մի պահ լուռ մնալուց հետո հարցերը շարունակեց...

— Բա քեզ չհարցրի՞ն, թե ո՞ւր էիր...

— Էնպես ասի, ոնց որ ասել էիր:

— Ո՞նց...

— Թե անտառ ընկա ու ճանապարհը կորցրի:

— Բա Չալոյի մասին չհարցրի՞ն...

Այտենդ Սոսիկը մի պահ կապ ընկավ, չիմացավ ինչ պատասխանի:

— Հը՞...

— Ասի՛ կորավ...

— Բա շունը կկորչի՞... նրանք էլ հավատացի՞ն...

— Բախշի ամին չհավատաց...

— Բախշի ամի՞ն... անհանգստացավ Սանթրոսը, — ի՞նչ ասեց:

— Ասեց՝ կորած չի լինի, յա գեղ ա գնացել, յա որտեղ որ ա կերևա...

— Ուրիշ բան չասե՞ց, քեզ հարց ու փորձ չարե՞ց...

— Չէ՛...

— Բենիկի մասին չհարցրի՞ն... Չխոսեցի՞ն:

— Հուլսերը կորցրել են... ասում են, թե գելերն են փախցրել:

— Ճի՞շտ ես ասում, այ թուլա... քննող հայացքը Սոսիկին հառած հարցապնդեց Սանթրոսը:

Սոսիկը մեծ ճիգ թափելով դիմացավ այդ հարցին ու պատասխանեց.

— Բա սո՞ւտ ե՞մ ասում: Համ էլ Սանթրոս

քեռի, դու խոսք տվիր, որ մեզ էլ թուլա չես
ասի:

— Լավ, լավ, խոսք էր, բերնիցս թռավ...
Որ էս ուտելիքը բերել ես՝ արժանի ես, որ թու-
լա չասեմ:

— Սանթրոս քեռի, — աղաղակեց Սոսիկը, —
ի՞նչ կլինի, որ Բենիկի կապերը քանդես, մեղք
է:

— Հա՞... մե՞ղք է... դու կարծում ես քեզ
ազատել եմ, նրա համար ե՞ս խնդրում: Չէ՛,
չէ՛... — մուտաց Սանթրոսը, — համա զիջում կա-
նեմ, մենակ ձեռքերդ կկապեմ:

Այդպես էլ արեց: Ազատեց Բենիկին և մեկ
թուկով երկուսի ձեռքերը կապելով ասաց.

— Էսպես լավ է, իրարից անբաժան կլինեք:

Մի կես մետրի չափ թուկ էր բաժանում Սո-
սիկին ու Բենիկին: Նրանք նստում, վեր էին կե-
նում միասին, քայլում էին միասին, վատ էր,
բայց ավելի հարմար, քան նախկին՝ վիճակը:

Երբ բոլորովին մթնեց, Սանթրոսն ազատեց
երեխաներին՝ և կարգադրեց ցախ կրել ու կրակ
վառել: Իսկ ինքն սկսեց ոչխարի մնացորդները
կտրտել ընթրիքի համար: Նա խիստ մտահոգ-

ված էր. առաջին անգամ սկսեց մտածել ապագայի մասին, ի՞նչ է լինելու իր վիճակը, ո՞ւմ հովանավորութեանը դիմի: Չմեռը վրա կհասնի, անտառում ապրելը կդառնա անհնար, ստիպված սարից իջնելու է... Հետո՞... Խորթ էր այժմ նրա համար իր ծննդավայրը, գյուղացիք, նույնիսկ հարազատները: Նրանք բոլորը պատրաստ են իրեն հանձնելու իշխանութեանը, եթե իմանան, թե ինչպես է ընկել այստեղ: Այդ բոլորը Սանթրոսը գիտակցում էր և ավելի ու ավելի էին ծանրանում մտորումները: Կանգնած էր անհայտութեան առաջ: Սանթրոսն այնպես էր խորասուզվել, որ կորցրել էր իր զգոնությունը: Օգտվելով առիթից Սոսիկն ու Բենիկը իրար հետ բացատրվեցին: Երբ Բենիկի համար ամեն ինչ պարզ եղավ, կրակի համար չոր ճյուղեր դասավորելով, Սոսիկի ականջին շշնջաց.

— Ինչպես ենք անելու, որ մարդու վնաս չտա:

— Հա', հա', ես էլ եմ ասում, — վրա բերեց Սոսիկը:

— Մտածենք...

— Շատ մտածեցի, հնար չգտա:

— Գիշերը... — Կարճ առաջ Բենիկը և Կրակը թեժացնելու համար սկսեց փչել:

Նրեխաների սիրտն այնպես անհանգիստ էր բաբախում, որ թվում էր, թե հիմա շնչասպառ կլինեն: Նրանք չգիտեին, թե ինչ և ինչպես են անելու, սակայն թեկուզ հենց իրենց գործի անորոշ հեռանկարը նրանց սաստիկ անհանգստացնում էր, հուզում:

Կրակը պատրաստ էր: Ճյուղերն այնքան շատ էին և կրակը թեժ, որ բոցը վառարանի զանազան անցքերից դուրս էր պրծնում, որպես ահռելի վիշապի հրեղեն լեզուներ: Սանթրոսին այդ դուր չեկավ: Նրան այժմ ամեն ինչ վախեցնում և տագնապ էր պատճառում: Նրեի ավազակը զգում էր իր մոտալուտ վախճանը:

Ընթրիքի ընթացքում Սանթրոսի ականջին ինչ որ ձայների հասան: Նա անմիջապես վեր թրուավ, ավտոմատն առաջ պարզած գնաց ստուգելու:

Բենիկն անմիջապես խոսեց.

— Սոսիկ ջան, չե՞նք կարող զենքերը պահել:

— Ի՞նչպես...

Սանթրոսը վերադարձավ: Անտառի սովորական ձայներն էին, որ այսօր ավազակին արտասովոր թվացին և աղետաբեր: Նստեց, բայց այլևս ընթերել չկարողացավ: Վառարանի արդեն հանգչող կրակի կարմիր լույսի տակ երեխաները տեսան նրա կնճռոտված, մուսյլ դեմքը: Կարծես թե իրենց առաջ նստած էր մի մարդագել, գազան, նրանց նույնիսկ թվաց, որ ժանիքներ ունի, որոնք դուրս են եկել շրթունքների միջից և նրանցից արյուն է կաթում:

Սանթրոսն աչքերը փակել, ծանր շնչում էր: Իսկ Սոսիկն ու Բենիկը լուռ հետևում էին նրան: Չէին որոշում քնած է, թե ձևացնում է: Բայց երբ նրա թուլացած գլուխը մի երկու անգամ կախ ընկավ, պարզվեց, որ ննջում է: Սանթրոսն աչքերը բաց արավ, ձեռքերը հտ տանելով ու մեջքը կոտրատելով լայնաբերան հորանջեց, ապա հրամայեց.

— Դե, ի՞նչ եք ցցվել, շնթուկեք...

Ու նրանց այլևս չկապեց: Երեխաները գլխի չընկան, որ խորամանկ Սանթրոսը կրկին անգամ փորձում էր:

Թագավորեց անտառային մռայլ ու ահավոր լռություներ: Տիրող խաղաղության մեջ ամեն մի չնչին ձայն, շրշյուն երեխաների ականջում հընչում էր հազարապատիկ ուժգին ու զորեղ, կարծես ամբողջ անտառում տեղաշարժեր էին կատարվում: Միջավայրը տրամադրում էր, որ Սոսիկն ու Բենիկը վերհիշեին Բախշի ամուսնացյալները, հեքիաթները Գյազբեկի մասին: Նրանց երևակայություները բոցավառվեց. ահա իրենց կողքով թռչկոտելով անցավ այժոտն անտառային ոգին, պոզերով ու սրակզակ, սրինգը բերանին, մի սարսափելի ժպիտ դեմքին, կամ ահա այն ծառից կախված է փայտահատ Մոսեսը, որն իր սայլով եկել էր փայտ տանելու և այլևս չէր վերադարձել...

Ու շատ-շատ բան անցավ երեխաների մըտքով, նրանք կուշ էին եկել և ընկել ինքնամոռացության մեջ:

Հանկարծ լսեցին Սանթրոսի խոմփոցն ու սթափվեցին:

10. ՄՊԱՌՆԱԽԻՔԻ ՏԱԿ

Հարկավոր էր որևէ բան վճռել:

— Արի փախչենք,— առաջարկեց Սոսիկը,— ես արդեն ճանապարհը ճանաչում եմ, տեղ կը հասնենք:

— Ի՞նչ ես ասում, Սոսիկ,— շշնջաց Բենիկը,— ո՞նց փախչենք: Սանթրոսը գլխի կընկնի, էստեղից կհեռանա ու մերոնք նրան չեն բռնի:

— Թող գնա, կորչի՛...— զայրացկոտ վրա բերեց Սոսիկը:

— Անպատիժ մնա...

Սոսիկն զգաց, որ սխալվել է: Իսկապես, ինչպե՞ս կարելի է Սանթրոսին անպատիժ թողնել: Չէ՞ որ սարում խոսում էին, որ հայրենիքին դավաճանել է: Գուցե հենց իր հոր հետ է եղել ու նրան մենակ թողնելով վտանգի մեջ, ազատել է սեփական կաշին: Իհարկե, պետք է պատժել, խի՛ստ պատժել:

— Բա ի՞նչ անենք,— հարցրեց Սոսիկը մտազբաղ, նա ոչ մի ելք չէր գտնում:

— Թե որ կարենայինք նրա հրացանը գողա-

նա՞լ... ծոր տվեց Բենիկն ու բերանը շփիաց-
րեց:

— Ախր առավոտը կզարթնի, կտեսնի, որ
չկա, մեզնից կուզի,— հակաճառեց Սոսիկը:

— Թող ուզի, մենք կպահենք ու տեղը չենք
ասի,— վճռական վրա բերեց Բենիկը,— վախե-
նո՞ւմ ես, բա իմ ախպերն ինչի՞ չվախեցավ,—
Բենիկի ձայնը դողաց:

Սոսիկը հասկացավ, որ ընկերոջ առաջարկը
համարձակ էր և կապված իրենց կյանքի հետ:
Նա լուռ մնաց, անմիջապես չմիացավ Բենիկին,
գիտեր, որ Սանթրոսը կսպաներ իրենց: Կարո՞ղ
է դիմանալ, կպահի՞ գաղտնիքը, վախը չի՞ ստի-
պի խոստովանել:

— Դե արի, հենց հիմի սողեսող մոտենանք,
գողանանք հրացանը, տանենք. հեռու պահենք,—
պնդեց Բենիկը և արդեն պատրաստվեց գործո-
ղության դիմել:

— Կաց մի, Բենիկ ջան,— ընկերոջը կանգ-
նեցրեց Սոսիկը,— ախր Վարդազարմ ասեց սպա-
սեցեք, մինչև որ կգանք... Ախր, մեզ Սանթրոսը
կսպանի...

Այս անգամ լռեց Բենիկը: Վտանգի մոտիկ

և հավանական լինելը, նրան էլ մի պահ տատանեց: Հեշտ էր ասելը — կսպանի՞... իսկ ինչպե՞ս. երևի իր սուր դանակով, ինչպես Փաշիստներն են անում... Բենիկն աչքերը փակեց, պինդ, կարծես թե այդ երևակայության աչքերն էին: Մինչդեռ երեխայական վառ միտքը շարունակում էր գործել: Ահա՛, իր ու Սոսիկի դիմաց կանգնած է կատաղած Սանթրոսը, բերանը լայն բացած, ատամներն արյունոտ... Ահա նա քաշեց դանակն ու սկսեց կտրել...

Բենիկն այժմ սկսեց ձեռքերը թափահարել, ասես բզեզների, կամ ճանճերի հետ էր կռվում: Երևակայության թելը կտրվեց: Բենիկին նորից սկսեց անհանգստացնել լայն միտքը, որ Սանթրոսը պաշտպանվելու համար կսկսի կրակել ու մարդիկ սպանել: Ո՛չ, այդ թույլ տալ չի՛ կարելի: Առանց այլևս սպասելու Սոսիկի համաձայնությանը, նա սկսեց սողալ դեպի այն կողմը, որտեղ քնում էր Սանթրոսը ավտոմատը կողքին: Սոսիկը տեսնելով, որ ընկերն անցավ գործողության, առանց այլևս տատանվելու հետևեց նրան: Յուրաքանչյուր փորսողից հետո անշարժանում էին ու հեքերը պահած լսում. և երբ զգում էին,

որ վտանգ չկա, շարունակում էին նույն ձևով:
Այնպես որ Սանթրոսին մոտենալը տեղեց երկար
ժամանակ: Առաջինը մոտեցավ Բենիկը և որքան
մեծ եղավ նրա զարմանքը, երբ իր սովորական
տեղում Սանթրոսին չգտավ: Շոշափելով գտավ
ավտոմատը, իսկ տերը չկար: Սոսիկը մոտեցավ
նրան:

— Էստեղ չի'...

— Հիմի կգա...

— Ե'տ, ե'տ... հրացանը բռնի'ր...

Եվ արագ ետ սողացին: Բենիկն անմիջապես
ավտոմատը տարավ հեռու և թաքցրեց մացառ-
ների ու թփերի մեջ:

— Քիչ հետո կգա, կքնի, ատրճանակները
կգողանանք,— վերադառնալով ասաց Բենիկը:

— Ո՛ւր է գնացել,— մտածում էր Սոսիկը և
հանկարծ նրան թվաց, թե ինչ որ մեկն իրենց
գլխի վերևում շարժվեց: Սարսափահար նայեց
այն կողմը, բայց ոչինչ կասկածելի չնկատեց:
Մթուփյունը թանձր էր և տեսնել որևէ բան ան-
կարելի:

Մի ժամից հետո երեխաները նորից սո-
ղացին դեպի ավազակի որջը, սակայն այս ան-

գամ էլ նրան չգտան։ Անհանգստությունը պաշարեց նրանց։ Ո՞ւր կարող էր գնացած լինել։ Ավտոմատը թողել էր, նշանակում է չէր հեռացել։

Նորից ետ սողացին ու որոշ ժամանակից հետո, մի անգամ ևս փորձ արին մոտենալ Սանթրոսի «ննջարանին»։ Դարձյալ չկար։ Իսկ գիշերն անցնում էր։ Ծառերի խիտ սաղարթների միջից երևում էր դալկացող երկինքը։ Սոսիկն ու Բենիկն արդեն որոշ չափով իրար տեսնում էին։

Այլևս վտանգավոր էր, Սանթրոսը կվերադառնար ու իրենց կբռներ հանցանքի մեջ։ Նրանք շտապեցին իրենց տեղը... Եվ հանկարծ տեսան, որ աջնտեղ կանգնած է նա, Սանթրոսը...

— Դե՛, հիմի ես ձեր կաշին կքերթեմ, սատանի՛ ճտեր... — հնչեց նրա սպառնական ձայնը։

Ամբողջ գիշերը Սանթրոսը երեսաներին հետևել ու լսել էր նրանց խոսակցությունը։ Ձեվանալով քնած, ըստ իր սովորության խռմփացնելով, քիչ հետո վեր էր կացել, խավարի՛ մեջ աննկատելի մոտեցել Սոսիկին ու Բենիկին, և չարախնդությամբ ամեն ինչ իմացել։ Չարախնդության հետ միասին դավաճանին պաշարեց մի

ուրիշ, ավելի զորեղ զգացմունք — միայնակ մնալու ահավոր հեռանկարը: Լսում էր երեխաներին ու միաժամանակ մտածում.

— Ի՞նչ օրի ընկա, որ երեխաների ընկերությունն էլ ինձ համար մեծ բան է դարձել...

Ի՞նչ անի, ո՞ւմը դիմի, ինչպե՞ս ազատվի այս սարսափելի մենակությունից, ինչպե՞ս իր համար սնունդ հայթայթի ձմռան ցրտաշունչ ամիսներին: Այսպես էր մտածում Սանթրոսը: Երբեմն այնպես էր կատաղում, որ քիչ էր մնում թռանց ալլալայլության մաքրեր երեխաների հաշիվը: Այդպես էլ կաներ, եթե՛ նրա համար մի կարևոր հարց մոլթ շմնար — կարո՞ղ էր շարունակել այստեղ ապաստանել, թե՞ Սոսիկն ուր հարկն է արդեն հայտնած լինելով, իրեն վտանգ էր սպառնում: Երեխաների խոսքերի մեջ իրեն անհանգստացնող այդ հարցի պատասխանը չգտավ: Եվ ահա, գերագույն ճիգերով համբերելով ուզում էր մինչև վերջ պարզել երեխաների մտածածն ու վարքը: Երբ ավտոմատը հափշտակեցին, ցանկացավ միջամտել, սակայն վախեցավ, որ խավարի մեջ նրանց դժվար կլինի բռնել, կարող էին փախ-

չել ու թաքնվել: Իսկ հիմա լուսանում էր: Արդեն կարելի էր զայրույթին ասպարեզ տալ:

Սոսիկն ու Բենիկն անակնկալից այնպես շշմեցին, որ փախուստի ոչ մի փորձ չարին: Նրանք քարացած նայում էին իրենց հակառակորդին: Լուսաբացի աղոտ լույսի տակ նրանք տեսնում էին Սանթրոսի գիշատիչ աչքերի փայլը: Նա ամբողջ մարմնով լարված էր, այնպես, ինչպես վագրը իր զոհի վրա հարձակվելու պահին:

— Եկե՛ք, մոտեցե՛ք, քաջե՛ր... Սանթրոսի զլխին օյին էիք ուզում խաղալ, հա՛... զենքերս փախցնել էիք ուզում հա՛... ինձ ծախել էիք ուզում հա՛... Դե, եկե՛ք, մոտեցե՛ք, էնպիսի խաղ սարքեմ ձեզ համար ո՛ր...

Ու հանկարծ կատվի նման ցատկելով բռնեց Սոսիկի և Բենիկի ձեռքերից, կարծես երկաթե օղակներ լինեին—երեխաները ցավից ծամածովեցին, բայց ձայն չհանեցին:

Սանթրոսն արդեն գտել էր Սոսիկից ճշմարտությունը կորզելու միջոցը: Նախ փորձեց քաղցր լեզվով:

— Սոսիկ ջան, արի՛ ճշմարտությունն ասա,

սարը որ գնացիր, իմաց տվի՞ր... դրա համա՞ր շուտ ետ եկար... Գալու են ինձ բռնելո՞ւ...

Սոսիկը մի հայացք նետեց Բենիկին, հասկացավ, որ հարկավոր է լռել:

— Քեզ հետ եմ... — հարցապնդեց Սանթրոսը:

— Չէ՛, քեռի Սանթրոս... գնացի, ուզածդ վերցրի ու եկա... մարդ էլ չիմացավ...

— Սո՛ւտ ես խոսում, թույլա... — կատաղած աղաղակեց ավազակը:

— Սուտ չեմ ասում... — համարձակ ու հպարտ պատասխանեց Սոսիկը:

— Սո՛ւտ ես ասում, իմաց ես տվել... — Սանթրոսը ցանկանում էր անընդհատ հարցերով կոտորել երեխայի համառությունը, նրան շփոթեցնել, սակայն Սոսիկն՝ արիացել էր: Նրան թրվաց, թե վտանգ է սպառնում իրեն հանձնած հոտին, և ահա, սոված գայլը եկել էր վնասելու... ի՞նչ պետք է աներ—փախչե՞ր... կկռվի՞, ամեն ինչ կանի, միայն թե վնաս չհասնի հոտին:

Սանթրոսը Սոսիկից անցավ Բենիկին:

— Դո՛ւ ասա Բենիկ, դու նրանից խելոք ես երևում...

Բենիկն արհամարհեց, բոլորովին չպատասխանեց: Սանթրոսի համբերությունը հատավ:

— Դե հիմի տեսնենք, թե դուք ձեր հալով ինձ ո՞նց չեք պատասխանի: Եվ Սանթրոսն անցավ իր հրեշավոր ծրագրի իրագործմանը:

Արդեն բոլորովին լուսացել էր, սակայն օրն ամպամած էր և բոլոր նշանները ցույց էին տալիս, որ անձրև է լինելու:

Նա Բենիկին քաշեց ու կապեց հաստաբուն ծառից: Սա հնազանդվեց: Նրա աչքի առաջ էր իր հերոս եղբայրը—ուզում էր արժանի լինել նրան: Իսկ Սոսիկն անհանգիստ աչքերով հետևում էր:

— Հրացանն ո՞ւր տարար,—հարցրեց Սանթրոսը Բենիկին:

Բենիկը պատասխանեց, որ չգիտե, թե մթության մեջ ուր գցեց:

Սոսիկը կարծելով, որ Բենիկի ասածն անկեղծ է, անմիջապես պատրաստակամություն հայտնեց գտնելու և վազեց այն կողմը, ուր գիշերը Բենիկը հրացանը թաքցրել էր: Սոսիկի այս արարքը հույս ներշնչեց Սանթրոսին—ուրեմն նր-

րան կարող էր խոստովանեցնել: Իսկ Բենիկը որքան ուժ ուներ Սոսիկի ետևից գոռաց՝

— Չբերե՛ս, չբերե՛ս, չբերե՛ս...

Սոսիկը թեև լսեց, բայց այլևս չուզեց ընկերոջը հնազանդվել: Ձգում էր, որ շատ վատ բան է կատարվելու: Հույս ուներ ավտոմատը վերադարձնելով մեղմել Սանթրոսի զայրույթը և գոնե ժամանակավորապես շահել նրա ներումը: Ավտոմատ հրացանը գտավ և ուրախ ետ վազելով հանձնեց Սանթրոսին: Սա ժպտաց, շույց Սոսիկի գլուխը:

— Ապրե՛ս... որ էդքան հասկացող ես, ասա, իմաց ես տվել ձերոնց, գալո՞ւ են...

Նորից նույն հարցը:

— Ձէ, իմաց չեմ տվել... — կտրուկ պատասխանեց Սոսիկը:

— Էլի՞ խաբում ես... լա՛վ..., — Սանթրոսի աչքերը մթնեցին: Նա գրպանից հանեց ֆիննական դանակը, դուրս քաշեց կաշվի պատյանից ու մոտեցավ Բենիկին:

Սոսիկը քիչ մնաց ճշար:

— Բան չկա, Սոսիկ, բան չկա, — աղաղակեց Բենիկը:

— Բան չկա, հա՞, հիմի կտեսնենք... — Ու Սանթրոսը դանակը դրեց երեխայի ճակատին, — ասա՛, թե չէ կկտրեմ...

— Ֆաշիստների՞ց ես սովորել, ավազա՛կ, գո՛ղ, հայրենիքի թշնամի՛... — հեծկլտալով, զայրույթով, սրտապատառ գոռաց Սոսիկը, — թո՛ղ, թո՛ղ, — ու հարձակվեց Սանթրոսի վրա։ Սա նրան այնպես հրեց, որ երեխան ետ-ետ գնալով գլորվեց փշոտ մացառների վրա։ Սոսիկի երեսն ու ձեռքերն արնոտվեցին։ Նա չհանգստացավ։ Սարեցի տղայի անզուապ ցասումն էր բորբոքվել նրա մեջ։ Նա նորից հարձակվեց և այս անգամ այնպես կախվեց խոշտանգողից, որ վերջինս դժվարությամբ ազատվեց նրանից։

— Ասում եմ խոստովանիր, թե չէ հիմի կմորթեմ... — սուր դանակի թեթև հպումից Բենիկի ճակատից արյունը վազեց ու ճյուղավորվեց դեմքի վրա։

Սոսիկը հուսահատ դրուժյան մեջ էր։ Ամբողջ ձայնով սկսեց գոռալ —

— Հասե՛ք, հասե՛ք, հասե՛ք...

— Ուրեմն իմաց ես տվել, հա՞, ձեզ օգնության պիտի գան, հա՞... — իր հարցի պա-

տասխանը գտած, այլանդակված դիմագծերով
աղաղակեց Սանթրոսը:

Անձրեն սկսեց հեղեղի նման տեղալ: Ամպե-
րի որոտը խառնվեց անձրևի ահուկին: Քամի բարձրացավ: Ծառերն այնպես էին օրոր-
վում, կարծես տեղահան էին լինելու: Անձրևա-
շուրը լվանում էր Բենիկի արյունոտ դեմքը: Նա
սկսել էր արտասվել, բայց աննկատելի, քանի
որ արցունքները միախառնվում էին դեմքով հո-
սող անձրևի կաթիլներին:

Սանթրոսն այլևս չգիտեր ինչ կերպ վարվեր:
Այս երեխաների համառությունը ու հերոսությու-
նը, գիտակցությունն ու նվիրվածությունը նրա
համար այնքան անսպասելի էին, որ ձեռքերը
թուլացան: Նա անձրևից պատսպարվելու համար
վազեց, կուչ եկավ մի սաղարթախիտ ծառի տակ
և չռած աչքերով նայում էր, թե ինչպես Սոսիկը
վազեց դեպի ընկերը, սկսեց նախ քանդել նրա
կապերը, ապա պատռելով իր շապիկի թևը կա-
պեց Բենիկի ճակատի վերքը:

Ապա իրար հենված նրանք չար հայացքով
նայել սկսեցին ծառի տակ իր թաթերը լիզող գա-
ղանին:

Աչքերի ահավոր խաղ էր... նրանց փոխա-
րեն խոսում էր բնությունը...

11. ՎԱՆԾԱՆ

Սոսիկն ու Բենիկը ինքնամոռացության մեջ
էին: Նրանց մեջ առաջացել էր մի զգացում, որ
խորթ է երեխայի համար: Նրանք այս կարճ ժա-
մանակամիջոցում ասես հասունացել էին մի քա-
նի տարով, աճել էր նրանց և՛ գիտակցությունը,
և՛ զգացումները:

Եվ ահա նրանք երկուսով նետվեցին Սանթ-
րոսի վրա, ո՛չ անձրևը, որ բոլորովին թրջել էր
նրանց, ո՛չ աշնանային քամին, որ փչում էր
սաստկությամբ, նրանք չէին զգում: Նրանք մեկ
բան էին ցանկանում՝ զինաթափ անել, անվնաս
դարձնել գայլին, որ որևէ կերպ օգնած լինին
այն մարդկանց, որոնք գալու են: Երեխայական
անհոգությամբ նրանք բոլորովին չէին մտածել
այն մասին, թե որքան ժամանակին են սկսել
իրենց օգնությունը և արդյոք կկարողանա՞ն ան-
հրաժեշտ չափով հասնել իրենց նպատակին:
Նրանց պաշարել էր մի մոլուցք, մի խենթ զգա-

ցում, երեխայի վիրավորված, խոցված հոգու
եզակի արտահայտություններից մեկը:

Իսկ Սանթրոսը կուճ եկած կարծես սպասում
էր նրանց: Ոչ մի ընդդիմություն: Կարծես թե մի
ուրիշ մարդ էր ծառի տակ ծվարածը: Երևում էր
որ այդ վախկոտի ձեռքում զենքը ոչ մի ուժ չէր
ներկայացնում, այդ զենքն ավելի շուտ իրեն քա-
ջություն և վստահություն ներշնչելու համար էր:
Բենիկը մի մեծ քար շարտեց Սանթրոսի վրա:
Հարվածը դիպուկ էր: Սանթրոսը բռնեց գլուխն
ու շշմած ընկավ ծնկներին: Երկու ընկեր անմի-
ջապես նետվեցին նրա վրա, խլեցին ատրճառակ-
ները, նրա իսկ դանակով կտրելով ուսափուկը
քանդեցին փամփշտակալները (որոնք դատարկ
դուրս եկան), ապա դիմեցին ավելի համարձակ
քայլի. փորձեցին կապկպել Սանթրոսին:

Այստեղ արդեն ավազակը դուրս եկավ իր
ընդարմացած վիճակից: Աջ ու ձախ հարվածելով
ազատվեց երեխաներից ու սկսեց վազել, փախ-
չել... Երեխաները հետևեցին նրան: Անձրևը
մտրակում էր, քամին, որ փչում էր դիմացից
վազքը դժվարացնում էր, սակայն Սանթրոսը
վազում էր, չգիտեր, թե ուր, բայց փախչում էր:

Անասնական վախը նրան բոլորովին խեղճաց-
րել էր: Նա իրեն այնպես էր զգում, ինչպես մար-
տադաշտում: Նրան թվում էր, թե իր ետևից
ահռելի տանկերն են գալիս, որ նրանք կհասնեն,
կճգմեն, եթե չկարողանա փախչել: Բոլորովին
մենակ էր, շուներ ոչ մի հենարան, ոչ մի ապա-
վեն... նրա հենարանը ոտներն էին, որոնք թու-
լանում էին, նրա ապավենը՝ միտքն էր, որ մթա-
գնում էր: Ինչպես ծառերն ու մացառներն իրար
էին հաջորդում, այնպես էլ իրար էին հաջորդում
Սանթրոսի կյանքի ուղենշանները: Դեռ մանկուց
վախկոտ էր, գիշերները մենակ դուրս չէր գա-
լիս: Սանթրոսը դպրոցում քիչ մնաց: Սիրում էր
գողուլթյուն անել: Մեծանալուց հետո էլ հերո-
սության, հայրենիքի, հարազատության ու բարե-
կամության գաղափարները խորթ էին նրա հա-
մար... Գնաց ուղամաճակատ:

Առաջին իսկ վայրկյաններին նրան պաշարե-
ցին վախն ու սարսափը: Նա սկսեց գլուխ պա-
հել, թաքնվել ուր պատահեր: Վերջապես նա
վճռեց ազատել իր կաշին, իր ողորմելի կյանքը:
Հարմար առիթ գտնելով Սանթրոսը փախավ: Եվ
փախչելուց հետո միայն գլխի ընկավ, որ տեղ

չունի գնալու, որ հարազատները նույնիսկ նրան տուն չեն ընդունի: Հասնելով իր վայրը որոշեց մտնել անտառ, մի կերպ պահպանել իր գոյությունը մինչև պատերազմի վերջը: Կարծում էր, որ պատերազմից հետո իրեն մեղադրողներ չեն լինի:

Ու հիմա էլ փախչում էր, բայց էլ ո՞ւր, էլ որտե՞ղ գտնի հանգստություն...

— Կանգնի՛ր...

Նա չլսեց, նա շարունակում էր վազել...

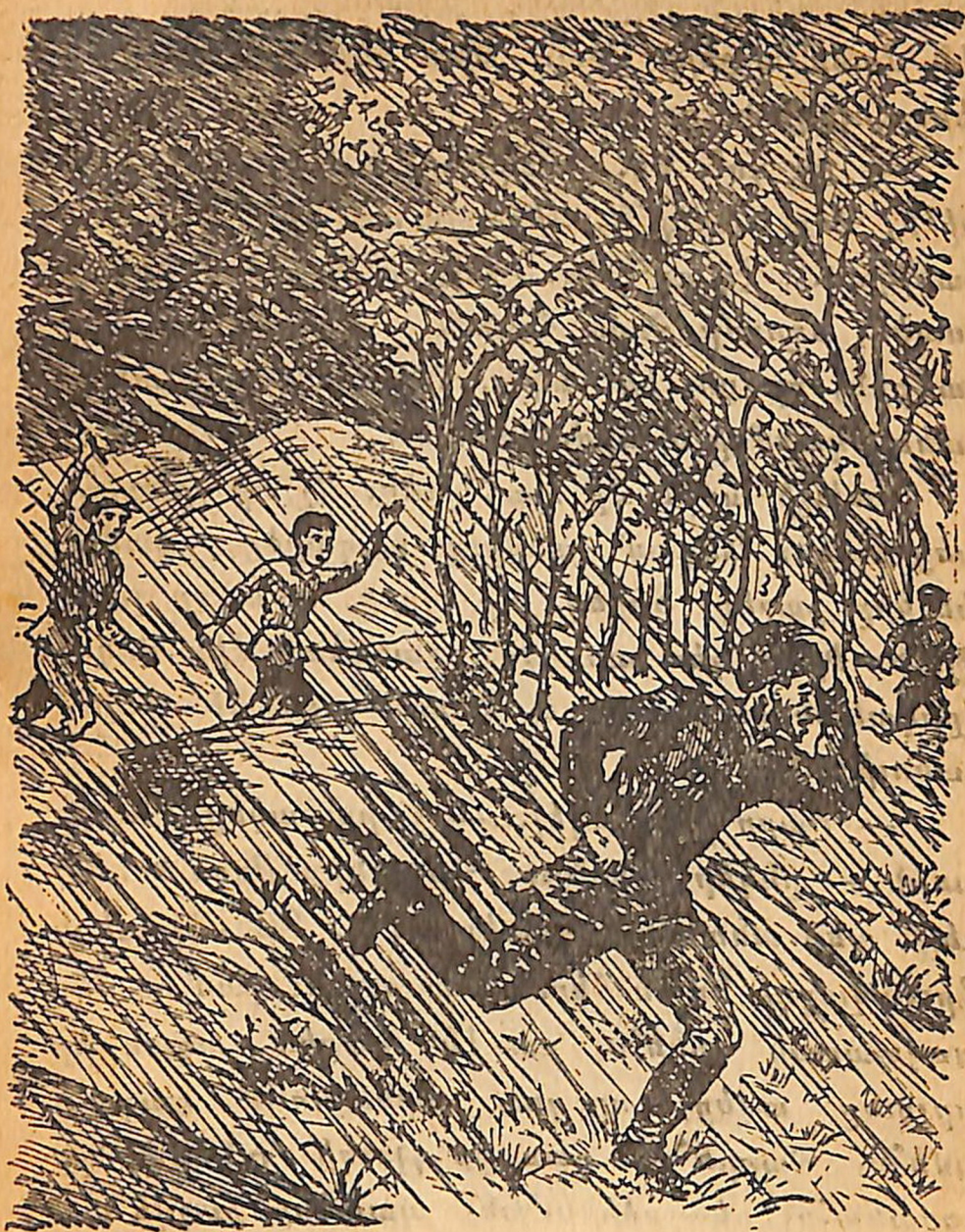
— Կանգնի՛ր...

Նա թրջված դեմքը բարձրացրեց և նայեց չորս կողմը: Շրջապատված էր անծանոթ մարդկանցով: Անտառից դուրս էր եկել, գտնվում էր այն ձորի մեջ, որը տանում էր Գյազբել սարը:

Այդ մարդիկ հեծյալ միլիցիոներներ էին: Իսկ նրանց մեջ Վարդազարը, Բախշի ամին, շատ ծանոթ դեմքեր, իր համագյուղացիները, որոնք բոլորը ցասկոտ, անզիջող հայացքներով նայում էին իրեն: Սանթրոսն այլևս ճանապարհ չունեի:

Սոսիկն ու Բենիկը թուլացած փաթաթվեցին Վարդազարին:

Առաջ եկավ Բախշի ամին: Մռայլ էր նա,

հոնքերն ամպի սպիտակ քուլաների նման իջել էին մանր աչքերի վրա: Խիտ բեխերը ցնցվում էին: Հուզված էր:

— Էդ դո՞ւ ես... Բարո՞ւ էս էկել, մեր գըլ-խի՞ն, մեր արևի՞ն, մեր պարծա՞նք, թառա՞ն Սանթրոս... Էդ դո՞ւ ես... Այ, յո՞թը տղով սեղան նստես, օղորմի հորդ հոգուն, մեռնեմ գալածդ ճամբին, որ դու ես եկել, հալալ հաց ուտե՞ս, կանաչ-կարմրի՞ն արժանանաս...

Բախշի ամին մի պահ լռեց: Ոչ ոք չընդհատեց նրան: Անգամ անձրևը դադարեց, քամին փեշերը քաշեց: Տիրեց մի խորը, ահավոր լռություն: Իրար դեմ առ դեմ կանգնած էին ժողովրդական զայրույթը և պատժի արժանի դավաճանությունը:

— Բարո՞ւ ես եկել... — շարունակեց Բախշի ամին, — ընկեր, նամուս, հայրենիք թողած եկել գելի պես անտառ ես մտել հա՞... Բա մեր գեղն Արտավազդի նման հերոս տա ու դու գաս ու մեզ խայտառակ անե՞ս, բա էն կտրիճ տղան իր արյունը տվեց, որ դու, արնախո՞ւմ գազան, խմե՞ս, հարբե՞ս, գաս քո գյուղի ունեցվածքը գողանա՞ս, սե օձի նման պատերը քաշվե՞ս...

վա՛յ, վա՛յ, շհասների էս օրին, շտեսների էն,
ինչ որ հիմի տեսա... Փափախս բարձր էի դնում,
հպարտ էի ման գալիս, Գյազբեկի վրա թագավոր
էի ինձ կարծում... էս ի՞նչ արիր, ապականեցիր
իմ սիրած Գյազբեկը, ապականեցիր մեր տոհմը,
իմ անունը... Այ ժողովուրդ, էլ ի՞նչ եք կանգնել,
ես վերջացրի, տարեք, ձեր արդար դատաստանը
սրա մեղավոր գլխին... — նա լռեց:

Սոսիկն ու Բենիկը վազեցին դեպի իրենց
սիրելի Բախշի պապին և փարվեցին նրան:

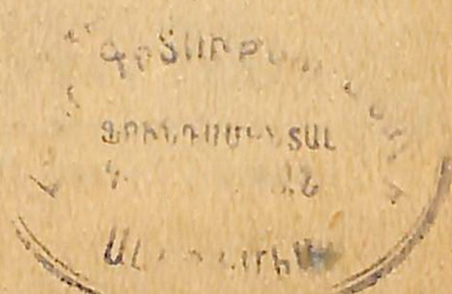
— Ապրե՛ք, երեխեք... Դուք որ կաք, ես
էլի՛ բախտավոր եմ, — ասաց Բախշի ամին ու
համբուրեց խիզախ երեխաների ճակատը:

Կեսօրյա արևը դուրս եկավ նահանջող ամ-
պերի տակից:

Ահա այսպես ավարտվում է իմ պատմու-
թյունը երկու պատանի հերոսների՝ մասին:

1944 IX—1945 III

Գորիս—Երևան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ամառը Ձանգեգուրում	3
2. Այդ օրն ուրախ էր	13
3. Ի՞նչպես պատահեց	19
4. Նոր հանելուկ	23
5. Անհայտացավ	30
6. Հետքերով	36
7. Մի թակարդում երկուսը	44
8. Անծանոթը ճանաչվեց	55
9. Խելոք ծրագիր	66
10. Սպառնալիքի տակ	84
11. Վախճան	97

Նկարներ՝
ԱՇՈՏ ՄԱՄԱՋԱՆՅԱՆԻ

Պատ. խմբագիր՝ Է. ԹՈՓՅԱՆ

ՎՋ 00368: Պատվեր 425: Տիրաժ 3000: 3¹/₄ տպ. մամ.:
Հեղինակ. 2,5 մամ.: Ստորագրված է տպ. 20/1—46 թ.

Պոլիգր. Հրատարակչ. Վարչ. № 1 տպ. Երևան, 1946.

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0041272

ԳԻՆԸ 4 Ռ.

